

VI. MAGYAR NYELV NAPJA
2016. NOVEMBER 13.

Édes Anyanyelvünk

2016. OKTÓBER

XXXVIII. ÉVF. 4. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

„Mi vagyunk a nyelv őrzői”
Nemere Istvánnal beszélget
Mészáros Márton

Kicservenülve
Tózsér Árpád válaszol
Balázs Géza kérdéseire

Tózsér Árpád:
A kódváltás pragmatikája

Balogh Judit:
Határozószó vagy valami más?

Kemény Gábor:
Meg van hív(v)a

Büky László:
Abrak

Zimányi Árpád:
Cseresznye a habos tortán

Bognár Nándor:
Elkapott határsértők?

És: új szavak, kifejezések,
események, könyvek,
nyelvi játékok, www.manyszi.hu

Szinyei Merse Pál:
Rózsi (1897)

É
A

Anyanyelvápolók tervei

Júniusban ismét nagy érdeklődés mellett zajlott le a 3. nyelvész-tábor és 6. anyanyelvi júnialis. – Balassagyarmaton 2016. július 4–9. között rendezték meg a 30. Beszélni nehez!-körvezetők Kárpát-medencei anyanyelvi táborát. – Augusztus 5–14. között a 24. ifjúsági anyanyelvi táborra került sor Széchalomban. – Az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöksége 2016. július 1-jén tartott ülésén szó volt a 2016. és 2017. évi tervekről. A Szövetség rendezi meg november 13-án a magyar nyelv napi állami ünnepséget a Vigadóban. Továbbra is kiadja a Lőrincze-díjat, és meghirdeti az anyanyelvi pályázatokat. – Az elnökség folyamatosan dolgozik a hazai anyanyelvápolás (civil szervezetek, mozgalmak, rendezvények) költségvetési alapú támogatásának biztosítása érdekében. (ASZ)

Az ASZ elnöksége (fotó: B. G.)

Szinyei Merse Pál (Szinyeújfalu, 1845. július 4. – Jernye, 1920. február 2.) gazdag földbirtokos család gyermeke, apja Sáros vármegye alispánja, majd főispánja, aki támogatta fia festői ambícióit, és 1864-ben beírta a müncheni akadémiára. Egyéni formanyelve már 1869-ben kibontakozott a magyar plein air festészet első remekeiként napvilágot látó Ruhaszárítás és Hinta című vázlataiban. Első jelentős műve az 1870-ben festett Szerelmespár, s ez időben kezdett foglalkozni fő műve, az egyik legszebb magyar kép, a Majális vázlataival. A festmény 1873-ban öltött végleges formát.

Szinyei a modern magyar piktúra első nagy képviselője, munkássága a korszak modern törekvéseibe illeszkedik, állandó vitában a hagyományos irányzatokkal. Nyugat-európai kortársaival egy időben fedezte fel a szabad levegő, a napfény festői ábrázolásának lehetőségét, s teremtette meg gazdag színvilágú, realista táj- és portréművészetét. A táj ragyogó pompában és végtelen természetességgel jelenik meg képein. Portréfestőként is néhány remekmű került ki ecsetje alól, mint a feleségéről 1874-ben festett Lilaruhás nő vagy a lányáról, Rózsiról 1897-ben festett kép.

A halála után megalakult Szinyei Társaság nemcsak emlékét ápolta, de a két világháború közötti időszak legfontosabb művészeti egyesületévé is vált.

TARTALOM

„Mi vagyunk a nyelv őrzői”.

Nemere Istvánnal beszélget Mészáros Márton. . . . 3

Balogh Judit: Határozószó vagy valami más? 4

Balázs Géza: Miért érdekes?

Az emberi viselkedéskomplexum (CSAK) és a kommunikáció (1. rész) 5

Horváth László: *Magyar-vándor, harántvándor, szökkenővándor.* 6

Kemény Gábor: *Meg van hív(v)a* 7

Büky László: *Abrak* 8

Zimányi Árpád: *Cseresznye a habos tortán* 9

Kicservenülve. Tőzsér Árpád válaszol **Balázs Géza** kérdéseire 10

Tőzsér Árpád: A kódváltás pragmatikája. 11

Bognár Nándor: *Elkapott határsértők?* 11

Dóra Zoltán: Nyelvromlás vagy stílusváltozás? . . . 12

B. G.: A váci nyelvőr.
Nyelvőrsegen a Dunakanyarban 13

Kulcsár István: Angolból ferdítve 14

Láng Miklós: Ami a rendszámablákról
eszembe jut. 15

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Nyelvpolitika. 15

Auszmann Anita: A színészi beszéd 16

Holczér József: Tanulmányi többes. 17

Kovács József: „Charles De Gaulle” és a
„Vichy-kormány” 17

Buvári Márta: Fekete László: Magyar kiejtési
nagyszótár 18

Kemény Gábor: Nyelvhelyességi kisokos 19

Hírek – tudósítások 20–21

Pontozó 22

Keresztretjtvény. 23

Új szavak, kifejezések (91.) 23

www.manyszi.hu 24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felölös kiadó: Juhász Judit

Felölös szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Muhi Anna (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com v. személyesen: szerda 9.30–11.30, PIM

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök), Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrözzük meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap, **NKA**
Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport, **CONSEQUIT**
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

„Mi vagyunk a nyelv őrzői”

Nemere Istvánnal Mészáros Márton beszélget

Nemere István író töretlen alkotókedvvel dolgozik, jelenleg – más művek mellett – a 11. században játszódó történelmi trilógiáját írja. Szerinte az ember csak anyanyelvén válhat nagy íróvá, és bosszantja, hogy sok közszereplő hibásan használja a nyelvet, amelyet egyszerre tekint elenézélnék s barátának.

– Hamarosan 72. születésnapját ünnepli, első regénye negyvenkét éve jelent meg. Mi az, amit az évek során megfellebbezhetetlenül megtanult az írásról és a nyelvről, az író legfontosabb alkotótársáról?

– Egy dolgot biztosan megtanultam: nagyon fontos a nyelv, s még fontosabb az anyanyelv. Más nyelveket, amelyeket felnőttként tanultam meg, nem tudok olyan jól használni, mint a magyart. Persze nem esem abba a hibába, hogy a magyart különleges, más nyelvek felett álló, rendkívüli jelenségnek képzeljem. Ilyesmit kizárólag azok állítanak, akik csak magyarul tudnak. Megtanultam, hogy a szó olyan, mint a kés. Sok célra lehet remekül használni, de szúrni, vágni is lehet vele. Az biztos, hogy nyelv nélkül, szavak nélkül nem lenne sem író, sem olvasó, sem irodalom. Ilyen értelemben a nyelv nem is eszköz, hanem maga az írói mindenség. Nekem a nyelv egyfelől lebirkózkodó ellenfél, akivel napról napra meg kell vívnom, ugyanakkor a legjobb barát is, akire mindig támaszkodhatok.

– Ugyanazzal a lelkesedéssel dolgozik, mint ifjúkorában?

– Sőt, nagyobb a lelkesedés. Lassan fél évszázada írok, mindennap egy másik oldalról rohamozom meg a nyelvet, tépek ki belőle darabokat magamnak, vagyis az olvasóknak. A lelkesedésemet csak növelte ez az ötven év, hiszen nyelvünknek egyre újabb mélységeit ismerhettem meg. Különösen mostanában, amikor már a második trilógiámat írom, amely a 11. században játszódik. Itt már nemcsak a mai nyelvvel kell küzdeni, hanem a régivel is.

– A közelmúltban jelent meg 670. regénye, ami arra utal, elképesztően termékeny szerző. Azok, akik nem szívelik munkásságát, éppen azt hozzák fel Ön ellen, hogy ennyi művet képtelenség egy életút alatt megírni.

– Erre dacosan azt felelném: azért is bizonyítom, hogy mindez lehetséges! Sőt, remélem, ez még nem a pályám vége. Persze nem szeretnék azokkal vitatkozni, akik az egész tevékenységemben csakis a mennyiséget látják. Éppen ideje lenne már, hogy valakik, valahol, valamilyen fórumon legalább néhány könyvem tartalmát elemezzék. Erre eddig csak külföldön volt példa: 2012-ben egy cseh nemzetközi fórum egész napot szentelt egyetlen könyvemnek, a *Terrának*. Ott én is tarthattam előadást a saját művemről, amelyet utána mások alaposan kivészték. Az egyik előadó arra a belátásra jutott, hogy én voltam az egyik első környezetvédő.

– Nem bántja, hogy a tudományos közvélemény szabályosan lenézi, ellenzi ismeretterjesztő jelleggel írt műveit?

– Azt hiszem, az idézett nézet azokból az időkből maradt fenn, amikor a tudományos szcéna a kommunista pártállam kiszolgálója volt. Az akkori témáim – főleg a *Tiúkok Könyvei* sorozatom – olyan témákat feszegettek, amelyek az akkori akadémikusok szerint nem léteztek: akupunktúra, természetgyógyászat, UFO, gömbvillám stb. Ezekről ma már tudható, hogy léteznek, sőt tudományosan kutatott jelenségek. Számomra a legnagyobb bizonyíték, hogy Nemerét leginkább a Nemerét nem olvasók bírálják.

– Mennyire tud igazán alaposan elmélyedni azokban a témákban, amelyeket például történelmi ismeretterjesztő műveiben dolgoz fel?

– Igyekszem a lehető legnagyobb mértékben, de biztosan maradnak lyukak. Az ellenem felhozott kritika gyökere: népszerű és közérthető módon írom le például a magyar történelem eseményeit. Ha tudósok, akadémikusok írják meg Magyarország történetét, az sokszor olyan szárazra sikeredik, hogy az olvasó a harmadik oldalon elalszik fölötte. Ezért írtam meg a hétköztetes Magyarország története című munkát, amelyből tíz év alatt kilencven ezer példányt adtak el, pedig nagy terjedelmű s nem olcsó kiadvány. A hivatalos réteg s magam is ugyanarról a történelemtől irunk, de nálam a magyar királyok és királynék, családtagjaik és fattyú gyermekeik, urak és szolgálók, nők és férfiak valóságos alakban jelennek meg.

– Az eszperantó nyelv egyik hazai prókátora. Miért tartja értékesnek az eszperantót?

– Például azért, mert széles tömegek számára teszi lehetővé a nemzetközi megértést. Olyan nyelvről van szó, amelyet egy átlagos műveltségű ember hat hónap alatt elsajátíthat. Mint nyelveket szerető ember, azt is értékelem, hogy önmagában is zseniális találmány. Az eszperantó bizonyíték arra, hogy egyetlen, sok nyelvet beszélő ember is összeállíthat nyelvet, amely ugyan nem helyettesíti a meglévőket, de hidat ver a köztük levő szakadék fölé. Az eszperantóban tényleg nincsenek kivételek, elég megtanulni tizenhat szabályát, s aztán jöhetnek a szavak.

– Az íróknak anyanyelvén kívül lehet-e szoros kapcsolata más nyelvekkel?

– Az eszperantóval ugyanúgy kifejezhetem mindazt, amit akarok, de a gyerekkorban megtanult nyelv a meghatározó. Egy kezemen meg tudom számolni azokat az írókat, akik nem anyanyelvükön váltak világhíressé.

– Kritikusai kiemelik, hogy tudományos-fantasztikus regényeinek jellemzője a nyelvi tudatosság. Műveiben egysúlyban van a beszélt és az irodalmi nyelv, pontosak a nyelvi archaizmusok, csakúgy, mint a szleng.

– Tény, hogy próbáltam alkotni egy „jövöbeli nyelvet”, de ennek látszólag ellentmond az, hogy ezt a mai magyar nyelven kellett megtennem. Tudatosság ide vagy oda, csak néhány új szóig jutottam.

– Egyik sci-fi regénysorozatának kötete, *A kozmosz lovagjai eljátszik a nyelvi kifejezéstár elsilányulásával is: egyik szereplője olyan fogalmakat gyűjt, amelyeket ma használunk, de amelyeket a 2363-ban futó cselekmény idején már elavultnak találnak. Az 1987-ben megjelent Terra című regényében is elhelyezett egy szereplőt, aki a régmúlt kifejezéseit gyűjti. Tehát, úgy látja, az író feladata a nyelvi értékmegőrzés is?*

– Hát hogyné! A nyelvészeken kívül ki más lenne erre alkalmas? Hangozzék bármilyen fellengzősen, mi vagyunk a nyelv őrzői! Mi, írók, akik ezt a nyelvet igyekszünk nap mint nap magasabb szinten használni, persze az olvasókkal együtt. Jelenlegi feleségem, akivel tavaly házasodtunk össze, s aki maga is ír, a megmondhatója, hogy mennyire együtt élek a nyelvvel. Ha éppen egy történelmi regényt írok, akkor a beszélgetésünkbe is belekerül néha a *vala* vagy az *imhol*. Ha a jelenben vagy egyre ritkábban a jövőben játszódó művek vannak a műhelyben, akkor azok a szavak uralják a beszédemet. De be kell, hogy valljam: rettentően idegesítenek a hibásan beszélő közszereplők. Nekik minden cég „aki”, társadalmi csoport pedig „akik”. Ezek mellett sok nyelvi szörnyűséget szajkóznak – ha illet hallok tévében vagy rádióban, mindig kifakadok. Úgy érzem, a legtöbb embernek fogalma sincs arról, milyen kincsét birtokol. A gyöngyök és a disznók jutnak eszembe. Megrögzött optimistaként remélem, társadalmunk ezt is kinövi, csak az a kérdés, hogy én megérem-e.

Mészáros Márton

Határozószó vagy valami más?

1. Gyakorló magyartanárok gyakran felteszik a címben szereplő kérdést az olyan szavakkal kapcsolatban, mint amilyen a *mögöttem* (áll), *előtted* (megy), *velünk* (történt), *rólatok* (írták) és társaik.

2. Aki a határozószóra szavaz, az a korábbi nyelvtanok (pl. A mai magyar nyelv, A magyar nyelv könyve) szófaji besorolását követi. A magyarázat is kézenfekvő. Hiszen ezek a szavak is mindig határozói körülményt (hol?, mikor?, kivel?, kinek?) jelölnek, határozói szerepet játszanak, nem toldalékolhatók, vagyis viszonyító eszköz, határozórag nélkül töltik be a mondatban a határozói funkciót.

A korábbi grammatikák a határozószókon belül megkülönböztetik a határozott fogalmi tartalmú (pl. *alul*, *hátra*, *azonnal*, *hamar*, *egyedül*, *hanyatt*) és a névmási határozószókat, s ez utóbbi csoportban helyezik el a névmási eredetű (pl. *valahol*, *akármikor*, *itt*, *úgy*) és az egyéb névmási tartalmú vagy ún. személyragos, személyes névmásból önállósult (pl. *nekem*, *tőle*, *rólad*, *hozzánk*) határozószókat. Valamennyi névmási határozószó megegyezik abban, hogy a névmásokhoz hasonlóan önmagukban véve tartalmatlan jelentésűek, konkrét fogalmi értelmüket csak a beszédhelyzetből, a szövegkörnyezetből nyerik el. Vagyis hogy pontosan kire, mire vonatkoznak, azt csak a szituáció, a kontextus ismerője tudhatja. Egyaránt érvényes ez a megállapítás a *valahol*, *itt*, *úgy* fajtákra, de a *nekem*, *tőle*, *rólad* típusúakra is. Ugyanakkor a határozószói és a névmási jellemzők együttes előfordulása meg is nehezíti a pontos besorolást, ezért vannak, akik kereszteződő szófajúnak tartják ezeket a névmási határozószókat, s úgy vélik, a fenti példák a határozószóhoz és a névmásokhoz egyaránt tarthatnak.

3. A témafelvetésben említett *mögöttem*, *előtted*, *velünk*, illetve *rólatok* szavakra fókuszálva leszögezhetjük, hogy ezek jelentését is csak az tudja, aki része az adott beszédhelyzetnek. A *mögöttem* az egyes szám első személyre, vagyis az *én*-re vonatkozik, arra, aki a szituációban a beszélő. Ha nyomatékositani akarjuk, ki is egészíthetjük az *én*-nel, elé is tehetjük a személyes névmást: *énmögöttem*. Vagyis a *mögöttem* az *én* személyes névmásnak hol? kérdésre felelő határozói alakját alkotja meg. Még pontosabban az *én* névmás *mögött* névutós alakját helyettesíti, sajátos módon fejezi ki. A személyes névmások nagyon régi elemei a nyelvnek, a nyelvhasználat kezdetekor már kialakulhattak, hiszen fontos információ volt a beszédközösségekben, hogy kire vonatkoznak a cselekvések, történések, a végbemenő folyamatok. Ezért ragozásuk (és névutóval való ellátásuk is) rendhagyó módon történik, a mai nyelvérzékkel nem mindig követhető, miért úgy alakultak, ahogy a beszédelsajátításkor megtanuljuk őket. Az *én* tárgyragos alakja sem szabályos, nem *én-t*, hanem *engem*, a határozóragos alakok úgyszintén, nem *én-vel*, hanem *velem* (esetleg *énvelem*), *nálam*, *hozzám*, *tőlem*, *rólam* stb. (Ezekben az alakokban jól felismerhetők az alkotóelemek, a határozóraggal azonos eredetű tő, ehhez a személyes névmásból

eredeztethető személyrag járul, ami megmutatja, kire is vonatkozik a határozószó. Kapcsolatuk tömbösödött, megszilárdult kapcsolat.) Ezek a rendhagyó szóalakok a mai nyelvben nem elemezhetők, nem bonthatók. (A fentiekhez hasonlóan a *mögöttem* esetében is felfedezhető a ma névutóként élő *mögött*-tő és a hozzá kapcsolódó *-em* személyrag.)

Az *előtted* (*teelőtted*) a *te* (aki a megszólított személy, a partner a társalgásban, az adott beszédhelyzetben) E/2. személyes névmás ragozási sorának része, a *te* + *előtt* névutó kapcsolatából alakult rendhagyó szóalak. (Az *előtt* mai névutó ismerhető fel tőként, ehhez járul a *te*-nek megfelelő *-ed* személyrag, amely az egyes szám 2. személyt jelöli a szón.)

A *velünk* (*mivelünk*) a *mi* (az adott szituációban a beszélő és aki hozzá tartozik) T/1. személyes névmás ragozásának *-val/vel* ragos alakja. (A szóban felfedezhető a mai *-al* toldalékváltozat tőként, ehhez kapcsolódik az *-ünk* többes szám első személyű személyrag.)

A *rólatok* (*tírólatok*) a *ti* (aki a megszólított személy és az, aki hozzá tartozik, az én kivételével) T/2. személyes névmás paradigmájának *-ról/ról* ragos alakja. (Töveként felismerhető a mai *-ról* határozórag, amelyhez a(z) *-(a)tok* többes szám 2. személyű személyrag járul.)

4. Ezek a *mögöttem*, *előtted*, *velünk*, *rólatok* szóalakok több mindenre is rávilágítanak. Egyrészt arra, hogy ha ragozási sorba helyezzük őket, akkor egyértelműen látható, hogy a személyes névmások rendhagyó határozói, határozóragos vagy névutós alakjai. Ennek megfelelően a személyes névmások csoportjába, paradigmájába tartoznak. A személyes névmások csak főnévi helyettesítést láthatnak el, vagyis csak főnévre jellemző helyzetekben jelenhetnek meg, határozói mondatrészszerpet azonban a főnév bármikor betölthet.

Másrészt az is kiderül a szóalakokból, hogy a szavakban tőként felismerhető mai ragok és névutók valamikor a múltban önálló fogalomjelölő lexémák voltak/lehettek, s csak később váltak viszonyító elemmé. Harmadrészt pedig ezekben a régi személyes névmási alakokban szerepel a ma többalakú toldalékok eredeti, ősből változata. Vagyis a *velem* arról tanúskodik, hogy a *-val/vel* változatok közül a *-vel* volt a korábbi; a *-ról/ról* közül a *-ról* az ősből; a *nekem*-ből, hogy a *-nak/nek* közül a *-nek* alakulhatott ki előbb; a *-hoz/hez/höz* közül a *-hoz* (*hozzám*); a *-ban/ben* változatokból a *-ben* (*bennem*); a *-nál/nél* variánsokból a *-nál* (*nálam*) stb. (A többalakúság, az ún. morfémaalternáció jelensége ma nagyon gyakori a toldalékoknál, hiszen a toldalékok többváltozatúak, és az egyes változatok a tövek hangrendjéhez igazodnak az egyes szóalakokban.)

5. Ugyancsak névmások, de már nem személyes névmások a *valahol*, *akármikor*, *itt*, *úgy* típusú névmási határozószók. A *valahol* a *valaki* határozatlan névmás helyhatározói, határozószót helyettesítő alakja (a *valaki/valami* főnevet, a *valamilyen* melléknevet helyettesíthet); az *akármikor* az *akárki* megengedő értelmű általános névmás időhatározói, határozószót helyettesítő változata (az *akárki/akármi* főnevet, az *akármilyen* melléknevet helyettesíthet); az *itt* és az *úgy* az *ez/az* mutató névmás helyhatározói, illetve módhatározói, határozószót helyettesítő változata (az *ez/az* főnevet, az *ilyen/olyan* melléknevet helyettesít).

6. A bevezetőben feltett kérdésre, hogy tudniillik milyen szófajúak a *mögöttem* (áll), *előtted* (megy), *velünk* (történt), *rólatok* (írták) szavak, a fentiek alapján a legmegfelelőbb válasz tehát az, hogy személyes névmások, pontosabban pedig a személyes névmások határozói szerepű (rendhagyó) névutós, illetve határozóragos alakjai. A Magyar grammatika egyetemi tankönyv is hasonlóképpen sorolja a névmások közé őket.

Balogh Judit

Felhasznált irodalom:

Rácz Endre (szerk.): A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest. 1968.

Adamikné Jászó Anna (szerk.): A magyar nyelv könyve. Trezor Kiadó, Budapest. 2001.

Keszler Borbála (szerk.): Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 2000.

Miért érdekes?

Az emberi viselkedéskomplexum (CSAK) és a kommunikáció

1. rész: Csoport

Kísérletet teszek a humán etológiában emberi viselkedéskomplexumok meghatározott jegyeknek a csoportosítására és kommunikációs következményeik bemutatására. A humán viselkedéskomplexumot Csányi Vilmos több könyvében leírta. A nála bemutatott jelenségeket a következő egyszerű didaktikai képletbe foglaltam: CSAK = csoport + akció + konstrukció. Ebben a részben az első jelenséggel foglalkozom. (A 2. részben tárgyalom az akciót és a konstrukciót.)

Táplálékmegosztás. A csoportjellemzők között föltehetőleg az első a táplálékmegosztás. Az állatvilágban is megfigyelhető, hogy egyes állatok a jobb falatot átengedik fajtársaiknak (például a kakas a tyúkoknak). Az embercsoport tagjai között megoszlanak a szerepek: egyesek a táplálék megszerzését, mások más társadalmi feladatok elvégzését vállalják. A táplálékmegosztás mai maradványa az ételajándék. Megszelídült barátok, rokonságszerző esete: a komatálküldés: „elsősorban egynemű (ritkábban különemű) fiatalok barátságkötésének megpecsételése ajándékcserevel. (...) Ez a kötelék a fiatalok későbbi életében más társadalmi kapcsolatok (keresztkomság, házasság) alapjául is szolgálhat” (MNL, 1980, 247).

Kontaktusigény. Az emberszabású majmok és az ember legfontosabb közös tulajdonsága a folyamatos kontaktusigény, vonzódás, érintés, kurkászás. A kontaktustartást voltaképpen a fatikus funkció valósítja meg (Balázs 1993). Csányi használja a kurkászó beszélgetés kifejezést is (a majmok csoportos tetvészó kapcsolattartása nyomán): „csak az emberre jellemző formája a kontaktusnak, ez pedig a többé-kevésbé intim beszélgetés (...) a jól ismert »mi újság?«, »hogyan vagy?« kérdésekkel kezdődik, és tulajdonképpen érzelmi kapcsolatok megerősítésével folytatódik” (Csányi 1999, 149). A csócsáló etetésből származhat a mai puszi vagy csók; a kurkászás átlényegült változata a kurkászó, intim beszélgetés, pletyka (Csányi 1999, 148–149). Hárdi István (1985, 18) idézi: „a baráti beszélgetésben sajátos gondolatcsere történik, érzelmi ösztönös – [Hollós István] kifejezése szerint – libidó-cirkuláció zajlik, ahogy az emberek szellemileg szinte megtermékenyítik egymást.”

Létszámfüggő szerveződés. Ugyancsak antropológiai (általános emberi) jegye az embernek: első szinten a páros, második szinten a családi vagy munkacsoport, harmadik szinten a banda, negyedik (és utolsó) szinten a klánszerű szerveződés áll. Az emberi társadalom más intézményei is leképezik ezt a szerveződést, így a falu, egy lakótömb, katonaság, gyár – de kimutatható mobiltelefonos kapcsolataink elemzéséből is.

Rangsor. Minden emberi csoport jellemzője a rangsor, másnéven: erősrrend. A csoportban élő állatok (és nyomukban az emberek) a rangsort agresszióval alakítják ki. A rangsor fenntartása kedvezőbb, mint az állandó konfliktus. „Az ember ebben sem kivétel, szociális vonzódása a közösségekben vagy más csoportokban kialakult rangsor elfogadásával és a rangsor minél előkelőbb helyéért, a státuszért való versengéssel együtt jelentkezik” – írja Csányi Vilmos (2006, 125). Tehát biológiai alapú az embernél a rangsor kialakítása, a rangsorban felette állók dominanciájának az elfogadása. Viszont az ember rangsorai vegyes természetűek (szabályozottak), az emberi kultúra alakítja a viselkedésformákat (pl. enyhíti a fizikai agressziót), egymással párhuzamos, differenciált rangsorok alakulnak ki. A szociális hálózat, rangsor kialakulásában fontos szerepe van a gesztusoknak és a beszédnek. Otlík Géza (1959, 163) regényében így jelenik meg ez a gondolat: „Semmiféle írott vagy élőszóval kimondott törvény, szabályzat nem adott

semmilyen hatalmat Merényi vagy Varjú kezébe. Éppen ez nehezítette meg a dolgot. Egy-egy mozdulattal, nevetéssel, visszafeléfeléssel, még ha kockázatos volt is, többé-kevésbé mindenki jelezte időnként ezt az elméleti függetlenségét és egyenjogúságát...”

Agressziócsökkentés. Az agresszió öröklött faji tulajdonság, amelyet az ember képes kultúrájával, tanulással szabályozni. Kiemelendő emberi változata a verbális agresszió. Vagy a valós fizikai agresszió helyettesítésére, vagy a fizikai agresszió bevezetésére szolgál. A leggyakoribb formák: káromkodás, kikezdés, csúfolás, obszcenitás. A szexualitás elfojtott szókészlete mindennapi durva nyelvhasználatban törhet felszínre. Otlík Géza (1959, 99): „Szókincsünk, a nemi élet és az emésztés köréből vett fél tucatnyi trágárság mindegyike rugalmasan tudta pótolni a legkülönbözőbb igéket, főneveket, melléneveket, határozószavakat, s ilyen módon százával és ezrével szorította ki a használatból anyanyelvünk megfelelő kifejezéseit. Ezenfelül azonban még azzal is megkülön-

Kötődés: szerelemlakatok Egerben (Kép: Balázs Géza)

böztettük magunkat, azaz megkülönböztettük bennünket a pongyola és laza civil világtól, hogy itt lehetőleg más neve volt sokszor a legközöségesebb tárgyakkal is, mesterkéltséggel és félrevezető neve. Nemesgyeser megtörtént, hogy odahaza szabadságon a szüleink nem értették a beszédünket, és kénytelenek voltak a kérdésünket vagy feleletünket visszafordítani a polgári nyelvre...”

Szülői gondoskodás. Az ember gyereke fejletlenül érkezik a világra, ezért a szülői gondoskodásnak óriási szerepe van. Ennek vannak kommunikációs vonatkozásai már a magzati lét időszakában is: egyes feltételezések szerint az édesanya beszéde, éneklése (zeneszeretete) hatással van a később megszületendő gyermek nyelvi-zenei szocializációjára. Az anya-gyermek, apa-gyermek, nagyszülő-gyermek kapcsolat szerepe egyértelmű a gyermek kommunikációs fejlődésében.

Kötődés. A kötődések között számon tartjuk az anya-gyermek (gondozó-gyermek), a férfi-férfi és a férfi-nő kötődéseket (barátság, szerelem, párkapcsolat). A kötődés bonyolult magatartásformájára egy irodalmi példa Otlík Gézától (1959, 194): „A tehetetlen összetartozásnak időtlen időkre szóló köteléke bogozott össze bennünket; valami, ami kitermelődött, tejsav és gyanta, a sebekből, az izomlázból, fájdalomtól, törekvésekből, és lehetővé tette, hogy éljünk; valami, ami talán kevesebb a barátságnál, és több a szerelemnél. A civilek is össze vannak kötözve, a Hímalája hegymászói, a szerelmesek, mert másként nem megy a dolog.” Az állatoknál a szexualitás az utódnemzést szolgálja, az embereknél Csányi (1999, 197) szerint hármas funkciója jött létre: utódnemzés, párkötődés, stresszoldás, valamint megjelent a szexuális aktus intimitása. Részben ehhez kapcsolható a szexualitásról való beszéd tabu alá vétele. A szexualitás mint tabu több kommunikációs problémát is fölvet: 1. a szexuális felvilágosítás nyelve (hogyan beszéljünk a gyerekeknek a szexualitásról), 2. az orvos-beteg kommunikáció (milyen regiszterben folyjon?).

Csoportidentitás. Alapvető emberi jellemző a kialakult csoportok egymástól való szimbolikus elkülönülése, megkülönböztetése. Ebben kiemelt szerepe van a kommunikatív viselkedésnek: testi jelek (testfestés, tetoválás), öltözködés, névadás (pl. etnonima) és egyéb csoportszimbólumok (jelvény, zászló, himnusz). A tartós csoportokban sajátos szokások, rítusok, nyelv és kultúra alakul ki. A csoportidentitást erkölcsi elvek és értékhatárok működtetik.

Idézett források: Csányi Vilmos 1999. Az emberi természet. Vince Kiadó, Budapest. – Csányi Vilmos 2006. Az emberi viselkedés. Sanoma, Budapest. – Hárdi István 1985. A beszéd és a mentálhigiéne. In: Hárdi István és Vértes O. András szerk.: Beszéd és mentálhigiéne. A Pest Megyei Köjál Egészségnevelési Osztálya és a Pest Megyei Alkoholizmus Elleni Bizottság, Budapest, 11–30. – MNL, 1980. = Magyar néprajzi lexikon. 3. kötet. Főszerk.: Ortutay Gyula. Akadémiai, Budapest. – Otlík Géza 1959. Iskola a határon. Magvető, Budapest.

Balázs Géza

Magyar-vándor, harántvándor, szökkenővándor

Az olimpia évében egy régi magyar sportsikersorozatról megemlékezve szeretnék néhány helyesírási és szótározási kérdést szóba hozni.

Negyven évvel ezelőtt Montrealban nyerte első olimpiai aranyérmét a lólengés királya, Magyar Zoltán. Négy évvel később Moszkvában ismét olimpiai bajnok lett. Világ- és Európa-bajnoki diadalainak felsorolásától itt eltekintek.

Magyar Zoltánt nemcsak rendkívüli eredménylistájára tekintettel illeti meg kiemelt hely a magyar és az egyetemes tornasport történetében, hanem újításai miatt is. Edzőjével, Vigh Lászlóval közös munkában a lólengésnek újabb és újabb elemeit eszelték ki, dolgozták ki és valósították meg a versenygyakorlatban: a harántvándort vagy (ismertebb nevén) Magyar-vándort, az orsót (Magyar-orsót) és a szökkenővándort. Vigh László iskolájához tartozott a Magyar-vándort hátrafelé végrehajtó Sivadó János is: az ő mozdulatsora természetesen a *Sivadó-vándor* nevet kapta.

Ezzel el is érkezünk az elnevezések és helyesírásuk kérdéséhez. Az *orsót* mellőzve csak a *vándor* eleműekkel foglalkozom.

„a lólengés királya, Magyar Zoltán”

Mindegyikük 1970 után vált ismertté. A magyar helyesírás szabályainak kiadásai közül tehát először a 11.-ben, az 1984-esben érdemes próbálkoznunk a keresésükkel. Csakhogy nincsenek meg sem ott, sem a friss, 12. kiadásban (2015). Nem tartalmazza őket a Magyar helyesírási szótár (1999), sőt az Osiris Kiadó helyesírási kézikönyve sem (2004).

Hogy szerintem mi a helyes írásmódjuk, azt már a cikkem címével elárultam. A következőkben véleményem indoklásával együtt azt is bemutatom, milyen megoldásokat ajánl az interneten az MTA Nyelvtudományi Intézetének gépi helyesírási tanácsadója (helyesiras.mta.hu), és arról is szólok, mit tapasztalhatunk a nyelvhasználatban.

Ha az említett helyesírási portálon arról érdeklődünk, hogyan kell írni a *Magyar + vándor* együttest, a gép kétféle alakot javasol: *Magyar vándor* vagy *Magyar-vándor*. A megoldásokhoz magyarázatot is kapunk, az elsőhöz kétfajta is, hivatkozással a helyesírási szabályzat (= AkH.) 11. és 12. kiadásának megfelelő pontjaira, valamint az Osiris-kézikönyvre (= OH.). A különírás indoklásait itt nem idézem; arra következtethetünk belőlük, hogy a gép ilyenféle szövegkörnyezetre gondol: „*Magyar vándor* vállára vette a tarisznyját”, azaz a vándorok közül a *Magyar* nevű.

Nekünk azonban a kötőjeles írásmód indoklása az érdekesebb. Ezt idézem most rövidítve és az olvasás megkönnyítésére egy-két apró szövegszerkesztési módosítással: „Ha egy tulajdonnév valamilyen jelöletlen összetételt alkot egy köznévvvel, akkor a két tagot kötőjellel kell összekapcsolni. [...] Ha a *Magyar* nem minőségjelzője a *vándornak*, akkor válassza ezt a lehetőséget. Ha például a vándor Magyar tulajdona, vagy Magyar a vándor helyét, idejét, módját határozza meg, akkor valószínűleg ez a jó megoldás. [AkH. 12. kiadás 166. pont, OH. 135. lap.]” – A gépi tanácsadó érezhetően pedzi a lényegét, ugyanakkor (láthatólag és természetesen) fogalma sincs arról, kicsoda Magyar Zoltán, és persze a róla elnevezett lólengéselemet sem ismeri. Az indoklást az ilyen esetek kezelésére jó volna ki egészíteni azzal, hogy ha valami a feltalálójáról, híres alkalmazójáról kapja a nevét, akkor ez kötőjeles írásmódot kíván.

Ha a Google segítségével körülnézünk az interneten, nem találunk sok példát a *Magyar-vándor* és a *Sivadó-vándor* említésére. Örvedetes, hogy többnyire a helyes, kötőjeles formában szerepelnek, de akad példa a lólengéselemek nevének különírására is: *Magyar vándor*, *Sivadó vándor*, sőt sajnos ilyen írásmódokra szintén: *magyar vándor*, *Magyar Vándor*.

A *haránt + vándor* esetében a gépi tanácsadó csakis különírást javasol: *haránt vándor*, ezzel az indoklással: „A minőségjelzős kapcsolatok tagjait általában különírjuk egymástól [AkH. 11. kiadás 107a. alpont, AkH. 12. kiadás 105. pont, OH. 107. lap].”

Ez azonban nem teljesen megnyugtató válasz. Az „általában” megszorítás arra készítetett, hogy az Osiris-kézikönyvnek ne csak a hivatkozásban szereplő részletét nézzem meg, hanem a szótári részét is, a *haránt* címszónál (787. lap). Ott főnévi utótaggal a következő összetett, azaz egybeírt szavakat találtam: *harántakna*, *harántcsavar*, *harántgát*, *harántgerenda*, *harántkötés*, *harántmetszet*, *harántszüllyedés*, *harántterpeszállás*, *harántvonal*, *harántvölgy*; 1. még a közelben: *harántfekvés*. Szerintem a *haránt + vándor* együttes ebbe a sorba illik: olyan szakkifejezés, amelynek az elemei állandósult, szoros kapcsolatot alkotnak; úgy vélem, nem túlzás azt állítani, hogy összetett, egybeírást kívánó szóvá forrtak össze: *harántvándor*.

Az interneten a *harántvándor* már csak azért is ritka, mert inkább a *Magyar-vándor* használatos helyette. Ahol a kifejezés mégis előfordul, ott többnyire különírással találkozunk: *haránt vándor*. Szintén az interneten, egy 2011-es tornaszakkönyv részletében láttam már azonban a szerintem helyes *harántvándor* formát is.

A *szökkenő + vándor* együttesre nézve a gépi tanácsadó kétféle megoldást ad: *szökkenő vándor* vagy *szökkenővándor*. Mindkettővel kapcsolatban az AkH. 11. kiadásának 112. pontjára, a 12. kiadás 118. pontjára, valamint az OH. 113. lapjára hivatkozik. A különírás indoklása: „Ha a vándor éppen a cselekvést, tevékenységet végzi, esetleg a folyamatot átéli, elszenved, alkalmi jelzőről van szó, ezért a kifejezés különírandó.” Az egybeírásé: „Ha arról van szó, hogy a *szökkenő* valamilyen képességre, rendeltetésre vonatkozik, a vándor nem vagy nem pusztán pillanatnyi cselekvést, tevékenységet végez, illetve folyamatot átél, elszenved, akkor a kifejezést egybe kell írni.”

Nehéz dönteni, hiszen a lólengéselem nevének *szökkenő* tagja nem alkalmi jelző, de az sem igaz rá, hogy képességet, rendeltetést fejez ki. Az Osiris-könyv említett helyén szereplő példák egyikével sem azonosítható a jelentéstípusa.

Azért szavazok a *szökkenővándor* írásmódra, mert tagjai állandósult egységet alkotnak, amelynek valamelyest jelentéssűrítő jellege is van: 'szökkenéssel végrehajtott vándorlás'.

Az interneten ennek a lólengéselemnek a neve ritkán jelenik meg. Elsősorban egy tornaszakosztályokat bemutató tévé-műsor-sorozat címeiként bukkan fel, különírva: *Szökkenő vándor*. Láttam már a teljesen indokolatlan *szökkenő-vándor* formát is: leírója bizonytalan lehetett a külön- vagy egybeírás kérdésében, és a kötőjelet kompromisszumnak szánhatta.

Szemlémet azzal a javaslattal szeretném zárni, hogy a *Magyar-vándor* kerüljön be a helyesírási szabályzat 166. pontjába, többek között a *Balassi-strófa* és a *Kodály-módszer* mellé. Mint nemzetközi jelentőségű magyar találmánynak, a magyar sport- és művelődéstörténet megörökítésre méltó elemének a neve feltétlenül megérdemelné ezt. A *harántvándor* és a *szökkenővándor* pedig a szabályzat szójegyzékében, illetve a szabályzat alapján készülő helyesírási szótárban kaphatna helyet.

Hadd egészítsem ki ezt egy másfajta szótárírási javaslattal is! Az értelmező jellegű szótárakba (például a Nagyszótárba) jó volna felvenni a *vándor* főnév (összetételi utótagban jellemző) 'vándorló mozdulatsor mint a lólengés eleme' jelentését.

Horváth László

Meg van hív(v)va

Egy idő óta azt tapasztalom, hogy a *hív* ige határozói igenévi alakjában a megszokott egy *v* (*híva*) helyett két *v* jelenik meg: *hívva*. Ez szokatlannak látszik, de egyáltalán nem biztos, hogy helytelen.

Lássunk először néhány példát, előbb a nyomtatott sajtóból, majd az internetről (az előbbieket idézőjelbe vannak téve, és álló betűsek, az utóbbiakat dőlt szedés és a nyelvi adatok vastagbetűssége különbözteti meg):

„a viking hajósok [...] egy különleges napkőkristályt segítségül *hívva* tájékoztak a nyílt vizen” (tudományos ismeretterjesztő hetilapban)

„Szebenben például háromezren vonultak fel ilyen transzparenszel: »Magántüntetés, a pátriárka nincs *meg-hívva*.«” (napilapban)

„a végrehajtó újabb felhívást küldött részünkre, *felhívva* a figyelmünket arra, hogy...” (napilapban)

az „antropológia tudományát segítségül *hívva*”, az Egyesült Államok idevágó, jelenleg is hatályban lévő jogszabályának alkalmazását javasolja [egy országgyűlési képviselő]

A mennyet földnek *hívva* földdé válik?

Ha Ilyen Fincsi Dolgokat Készítesz Akkor Mindig Meg Leszel *Hívva* Haver :)

Őn meglelt [!] *hívva* egy bögre rántott húsrá

Meg vagyok *hívva* egy vasárnapi ebédre. DE? nagyon félek tőle, mert keveset eszek, és nagyon finnyás is vagyok, és rettegek tőle, hogy olyat tesznek élém, amit nem tudok [!] megenni, nemszeretem [!] vagy hasonlós.

A példákból kiviláglik, hogy a *hívva* írásmód műfajtól, stíluszinttől, nyelvi tájékozottságtól függetlenül használatos: egyaránt előfordul választékosnak szánt, semlegetesen köznyelvi vagy helyesírási hibáktól hemzsegő szövegben.

Valójában nem pusztán helyesírási, hanem inkább alakítási kérdéssről van szó. Ez tükröződik azokban az állásfoglalásokban is, amelyeket laikus és hivatásos nyelvújítók a világhálón tettek közzé:

Meg van hívva vagy meg van híva? Elszívva vagy elszíva?

A kérdezett igéknek két tőváltozatuk van: *hív* és *hí*, *szív* és *szí*, ugyanilyen az *ív* és *ó*. A Magyar helyesírási szótár (Akadémiai Kiadó, Bp. 1999.) szerint **meg van híva** a helyes, tehát a régies *hí* (és hasonlóképpen *szí* és *ó*) alakhoz kapcsolódik a határozói igenév képzője, a **-va: hívva, szívva**.

Az **óva int** kifejezést is ebben a formában rögzítik a szótárak (Magyar értelmező kéziszótár, Osiris-féle Helyesírás).

<https://hu-hu.facebook.com/NapiHelyesirasiSzosszenetek/posts/294629864053849>

Vitába keveredtem egy másik fórumon, hogy a **be van szívva** vagy [a] **be van szíva** alak-e a helyes. Hasonló (gondolom) a **meg van hívva** vs. [= versus, ezzel szemben] **meg van híva**. Véleményem szerint a **híva-szíva** alakok a helyesek. A Google-keresés ennek ellenkezőjét látszik bizonyítani, azaz a két *v*-s változat van többségben. [Ez nem így van, l. alább!]

A Magyar helyesírási szótár (Akadémiai Kiadó, Bp. 1999.) szerint [a] **meg van híva** a helyes, tehát a régies *hí* (és hasonlóképpen *szí*) alakhoz kapcsolódik a határozói igenév képzője, a **-va: hívva, szívva**. Tehát ez a helyes.

A Magyar Nemzeti Szövegtárban (181 millió szót tartalmaz) a *híva* 113-szor szerepel, a *hívva* 20-szor, a *szíva* 49-szer, a *szívva* 9-szer.

<http://www.e-nyelv.hu/2006-03-14/meg-van-hiva/>

Pontosítsuk először is a használati gyakoriság adatait! A Google kereső cikkem írásakor a *híva* alakra kb. 356 000, a *hívva* változatra kb. 42 900 találatot jelez (2016. 05. 14. 13.22). Vagyis a „hagyományos” *híva* több mint nyolcszoros fölényben van az újabb keletűnek látszó *hívva* szóalak-
kal szemben. (Természetesen nem az abszolút számok a lényegesek, mert azok a többszöri előfordulás miatt nem reálisak, hanem a két változat közötti arány.)

Az adatok és a helyzet vázlatos bemutatása után valamiképpen állást is kellene foglalnom a *híva* és a *hívva* ket-
tőssége ügyében (a nyelvhelyességi ismeretterjesztő cikk műfaja már csak ilyen).

Ha a *hív* és a *hí* két külön ige (Elekfi László Magyar ragozási szótára ezt látszik sugallni azzal, hogy a *hív* igét a 2a, a *hí* igét a 9a3 ragozási típusba sorolja), akkor mind a *hívva*, mind a *híva* alakváltozat helyes, mivel az egyik a *hív*-nek, a másik a *hí*-nek a határozói igenévi származéka: *hív*-va, *hí*-va.

Más elgondolás szerint azonban a *hív* és a *hí* egyazon igének a két alakváltozata. Ez tükröződik A magyar nyelv értelmező szótára (ÉrtSz.) szócikkében, amelyben a *hív* címszó mellett a kissé népies *hí* is fel van tüntetve. Ugyan-
így a Magyar értelmező kéziszótár második kiadásában (EKsz.²), de itt a *hí* régies és népies stílusminősítést kap. Ha ezt a felfogást tesszük magunkévá, akkor mondhatjuk, hogy a *hív* ige határozói igenévi alakját a *hí* alakváltozato-
ból képezzük: *hí*-va. Ezt a nyelvészetben szuppletiviz-
musnak (egymást kiegészítő toldalékolásnak) nevezik. Ennek megfelelően járt el a – ma már nem minden tekintet-
ben hatályos – Magyar helyesírási szótár (MHSz.) is: *meg van híva*. Az Osiris Kiadó Helyesírás című kézikönyve (OH.) és az akadémiai helyesírási szabályzat új kiadása (AkH.¹²) viszont nem foglal állást, nem tartalmaz se *híva*, se *hívva* alakot. Végül a Nyelvújítók kézikönyve második kiadása (NymKsz.²) szerint a *híva* a hagyományos, de a *hívva* sem helytelen.

Tegyük hozzá: nyelvtanilag nem az, de ha stilisztikai szempontokat is figyelembe veszünk, inkább a *híva* változat ajánlható ma is. Nem azért, mert egy betűvel rövidebb, hanem mert ezt támogatja a művelt nyelvhasználat és a szépirodalom hagyománya. Hadd hozzak erre egy-egy példát két klasszikus írónktól:

„Arra a napra közelről és távolból *meg voltak híva* az ismerősök, egyenesen az özvegy úrhölgy nevében, világosan családi ünnepélyre” (Jókai: A kőszívű ember fiai)

„egy úgynevezett általános bál, amelyre *meg lesz híva* minden jobb család a megyében” (Mikszáth: A Noszty fiú esete Tóth Marival).

Akinek ezt szokta meg a szeme, az megrökönyödik a *hívva* alak láttán. Az okoskodók viszont így érvelnek: ha az ige a *hív*, és ehhez jön a *-va* igenévképző, akkor az eredmény csakis *hívva* lehet.

Óva (!) intek mindenkit, hogy pedantériából a *hívva* alakot erőltesse. De szomorúan hozzá kell tennem: ha iskolai magyartanár volnék, nem javíthatnám ki a két *v*-t egyre, mert alakítási, következésképp helyesírási szempontból mind a kettő védhető.

Kemény Gábor

ABRAK

Lovas nép vagyunk: hét ló nyargalászik az új személyazonosító igazolványomon látható Magyarország-térkép körvonalán.

A kiscserfői hegyen volt apámnak szőleje. Ez a hegy (többnyire *högy*-nek mondták) csupán Zalában hegy, valójában egyike a párhuzamosan futó domboknak Nagykanizsától nyolc-tizenkét kilométerre. A hegy gerincén kociút és pincék sora. A szőlők a hegyoldalon virultak, alattuk a völgyben gyümölcsösök, kaszálók. A kociút szó szerinti: a kiskanizsai gazdák szekerei vajták vályúsra a sárga, agyagos földbe. A pincék hetes tartózkodásra alkalmas talpasházak voltak, egy szobával, préházzal és a bor tárolására való belső pincével, amely nem mélyült a föld alá. A talpasház hatalmas fagerendákra van alapozva, szerkezete is favázú, a falak vastag sártömésből készülnek. Voltak téglalapozású pincék is, sőt téglapincék is. A tetőhéjazat többnyire zsúpos (*zsuppos*) volt, vágys rozsszalmából készült. Némelyik zsúpos pince mellett kisebb istálló is volt, éjjelre ide volt bekötve a *lú* ('ló').

A mi pincénk egyik szomszédja is kiskanizsai paraszt volt, aki kevéske földön gazdálkodva valahogyan ki tudott maradni a termelőszövetkezeti életmódból. Ő mindig lovas kocsival jött a *högy*-re. Laci nevű sodrott lova a pince előtt ropogtatott valamit egy nyakába kötött zsákból. Darab idő múlva már a mi pincénk előtt vezette Gyura bátyám kötőféken a lovat. – „Gyerök, akarsz a kutra mennyi? Akko gyűj itatnyi!” – hívott, és már mentünk is a „Kiccserfe” és „Naccserfe” (Kiscserfő és Nagycserfő) közti völgyben lévő kerek kúthoz. Két jókora dézsája volt a mélyes mély kútnak, az egyik hozta föl a vizet, a másik üresen ereszkedett le csikorgó láncon, a vízcsobbanásból tudtuk, hogy leért, hiszen a kút alját nem lehetett látni. „Innya is köll a lúnak, ha má' meg abrakútt” – kaptam az eligazítást. Amíg a friss víz föl nem érkezett a hús mélyből, Laci paripa hersegve harapdálta a kút körül mindig üdén nőlő füvet.

Valamelyik nap éppen érett gyümölcs után bóklásztam Gyura bátyám szőlőfája alatt, amikor is megkért, hogy tartsam az *abrakoló tarisznyá*-t, vagyis azt a zsákfélét, amelyikből már láttam a luvat eszegetni. Kukoricát, zabot, búkkönyt véltem fölismerni a keverékben, amelyet belemert az abrakos tarisznyába.

Az *abrak* szóra már a XV. századból van adatunk, szláv eredetű, az óegyházi szlávban 'zsold', a szerbben, horvátban, különféle szláv nyelvekben eleinte a cselédeknek járó 'fejadag', majd 'zsold, adó; határidő; adag, porció, élelem-adag', később jobbra 'szemes lótakarmány' jelentésű. A Kolozsvári glosszákból 1577-ben így írják le a jelentést latinul és magyarul: „*abrak*: »*pubulum, enni valo, eledel*«”. Az Erdélyi magyar szótörténeti tárban van egyebek közt még a régiségből *abrakcipó*, vagyis 'a (szolga)személyzet (silány) járandóság-cipófajtája; zabcipó (?)', de többnyire a '(szemes) lótakarmány' jelentés, illetőleg az abrakkal, abrakoltatással összefüggő szavak vannak: *abrakmérce*, *abrakmérő-sisak*, *abrakol*; *abrakolás*, *abrakoló jászol*, *abra-*

koló vályú; *abrakos szórtarisznya*, *abrakvéka*; stb. A magyar nyelv nagyszótára is tartalmaz idevágó szavakat: *cigányabrak*, *deákabrak*, *abrakborsó*, *abrababó* ('takarmánybúkköny, *Vicia sativa*').

A szótárakon kívül a szépirodalom is őrzi az *abrak* szót. Zrínyi Miklós tízszer írta le műveiben, katonaemberként tudta, hogy „tíz lóra kell nagyjában egy véka .. zab, mivel az [a] legolcsóbb .. *abrak*” (Zrínyi-szótár). Petőfi vitéz Csepű Palkója „A tiszteletes két pej csikájának / Jó kedvű abrakolója” (A helység kalapácsa). Emellett van még négy *abrak* 'lovak táplálására szolgáló szemes takarmány' szó a Petőfi-szótárban. Nagy költőnk tréfás hangnemet teremt az 'abrakol' szó átvitt értelmű használatával: „Rémületes mennydörgés hallaték .. / Hát a Múzsafi / Nem a legbővebben *abrakolt* – hasa” (Újság). Arany elbeszélő művében miután Bence szolgál rátalált Toldi Miklósrá, elmondta küldetését, majd „Arra határozták, hogy csak ott meghálnak; / Bence egy *abrakot* adott a lovának, / *Abrak* is, kenyér is volt a kápa mellett, / Nem röstelte Bence az efféle terhet; [...]” (Toldi). Mikszáth Kálmán egyik munkájában (Páva a varjúval) olvashatjuk: „Végigtekintve a huszárok lovain,

nem látszott rajtuk valami nagy jóllét; a tavalyi ínséges takarmány és zabnélküli esztendő annál inkább. Hiszen ebből az esztendőből maradt fel ránk a siránkozó párbeszéd a ló és gazdája közt:

»Nincsen széna, nincsen *abrak*,
Édes lovam, agyoncsaplak.«

Mire a ló meggondolja magát, és enged valamit a kosztból:

»Ne csapj agyon, édes gazdám,
Kitelelek a zab-szalmán.«

Ugyanezt a verses históriát Mikszáth másutt is megírta, az 1824. esztendőre téve az ínséges évet (A pusztai élet – A lókultusz), Arany János szintén ismerhette, hiszen így versel: „Nincs már széna, nincsen *abrak*, / Édes munkám, tűzbe csaplak!” (Nincs már széna...). Jókai Mór ugyancsak megírja: „[A lónak] sem volt mit enni. A kurucok is a házak zsúpfődeleivel delektáltatták a paripáikat. Milyen próza ez a hősköteményben! »Nincsen széna, nincsen *abrak*, Kedves lovam, agyoncsaplak!« Talán akkor keletkezett ez a nóta” (Szeretve mind a vérpadig).

Jókai Mórtól az is megtudható, miként készült az abrak nyomorúságos időkben: „Ami zab termett az idén földünkön, mind elrekvirálták a generálisok. Itt van zsebemben sok Anweisung! Nem tudom, kin keressem. Még búzát, rozst is elvittek volna, de azt szerencsére meglepte rozsdá, szeme megszorult, csupa szemét, kutyának való, azt itt hattak. Hát már most lovakat tartunk makukával. Így hínak eztet, aki repacepogácsa, akiből kisatultak olajat. Most ezt sulyokkal összetörünk, szecsakával felkeverünk, vízben beáztatunk. Ez az *abrak*” (A mi lengyelünk). Másutt így ír Jókai: „Málai uram időt szokott adni a lovainak utazás közben; maga szokott utánanézni, hogy kellő korszakokban legyen nekik szolgáltatva elébb a széna, azután az *abrak*, utoljára a víz, azután még egy kis széna, mert a ló ebédje ugyan kevés szakácsművészetet kíván, de a tálaláshoz nagyon kell érteni” (Felfordult világ). Kosztolányi Dezső regényében olvashatni: „Lóápolók vakarták, *abrakolták* hatalmas harci ménjüket” (Nero, a véres költő).

Mindezzel szemben a Kossuth rádióban azt hallottam, hogy a gazda szekéren hozta a lekaszált zöld füvet (!), a riporter meg is magyarázta, hogy „ez lesz az abrak a lónak”. Lovas nép vagyunk?

Büky László

Cseresznye a habos tortán

Egy szólásváltozás természetrajza

A szólásokat állandósult szókapcsolatoknak tekintjük, mégis szövegük kisebb-nagyobb módosulása a nyelvi változás természetes velejárója. Sokszor analógiás hatás érvényesül, és valamilyen rokon értelmű szó váltja fel a szólas egyik elemét. Ez lehet egyedi jelenség, de ha gyakran megismétlődik, akkor előbb-utóbb társadalmilag is elfogadottá válhat, mint újabban a *gátat vet* helyett a *gátat szab* forma. Nyelvművelésünk előszeretettel taglalta a szólaskeveredés különféle eseteit, amikor két hasonló nyelvi felépítésű, de eltérő jelentésű kifejezés elemei vegyültek (*egy helyben topog* × *sötétben tapogatózik* = *egy helyben tapogatózik*). A szólások körében manapság ritkán találkozunk idegen nyelvi hatással, pedig korábban számos esetben előfordult (*bakot ló, egy füst alatt, kosarat kap, lándzsát tör mellette*). A következőkben erre a jelenségre látunk egy egészen új példát, de előtte ismerkedjünk meg az előzményeivel.

Hagyományos, népi eredetű szóláskincsünk mellett a városi élet is kitermelte a maga állandósult kifejezéseit. Közéjük tartozik a *hab a tortán* képszerű, átvitt értelmű használata, amely elsősorban valamilyen fokozás vagy többlettartalom kifejezésére szolgál. Az O. Nagy Gábor szerkesztette Magyar szólások és közmondások még nem tartalmazza. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen a több generációt kiszolgáló patinás szótár mintegy fél évszázaddal ezelőtti nyelvallapotot tükröz. Az újabb gyűjteményekben viszont már megtaláljuk, így a Tinta Könyvkiadó Magyar szólástár, valamint Magyar szólások és közmondások szótára című kötetében. Ugyancsak szerepel az Értelmező szótár + *hab* szócikkében, ahol a következő találó értelmezést olvashatjuk: 'hatásos, de nem fontos ráadás, kiegészítés'. *Nagyobb fizetéssel járó állást kapott, a kitüntetés már csak hab volt a tortán*. A teljesség kedvéért említsük meg, hogy másféle jelentésárnyalatot fejez ki az *élet nem habos torta*, amely A tanú című film egyik sokat idézett fordulata.

Mai nyelvhasználatunkban kétség sem férhet a *hab a tortán* létjogosultságához. Az utóbbi években újabb elemmel gazdagodott ez a megszokott nyelvi forma. Ahogy a címből is kiderül, *cseresznye* szavunk épült bele a szólasba, azaz olyan habos torta képzete jelenik meg előttünk, amelynek a tetején – holmi különlegesség gyanánt – cseresznye díszíti. Ismerve hagyományos cukrászati termékeinket, korábban nem volt jellemző, hogy cseresznyével díszítették volna a tortát, kiváltképpen nem valamilyen habos tortát. Azelőtt a meggy dívott, főleg a rumos meggy. A nyugati gasztronómiában azonban számos sütemény vagy torta tetején megjelenik a friss

cseresznye, szárával és zöld levelével együtt. Talán így kerül képbe – és a szólas szövegébe – nálunk is a cseresznye.

A *cseresznye a habos tortán* (ritkábban: *cseresznye a tortán*) kifejezésre internetes keresőprogrammal több mint 30 előfordulást találtam. A legrégebbi adat 2005-ös, döntő többségük viszont 2011 utáni. Ezek alapján ugyan ritkának minősíthetjük, de mindenképpen létező formának kell tartanunk. A forrásokat tekintve elmondhatjuk, hogy példánk igen változatos helyekről származnak: magyar és határon túli (szlovákiai) hírportálok, kulturális, szakmai és sport témájú weblapok, ill. fórumok. Néhány idézet:

A kapitányi karszalag lenne a cseresznye a tortán.

A tanácsadás olyan, mint a cseresznye a habos tortán, mert most a napjaimat alapvetően a vízilabda-szövetség elnöki munkája köti le.

A skandináv krimi a műfaj csimborasszója, a cseresznye a habos tortán.

Ez a bővített szólasforma fokozásra is alkalmas, különösen eredeti alakjával szembeállítva:

Sárközy nem egyszerűen habos torta, de számunkra maga a cseresznye a habos tortán.

A ceruzaelemek műszaki jellemzőit bemutató szócikkben a vizsgált fordulat alcímként jelenik meg: *Cseresznye a habos tortán*. Ugyancsak szakmai szövegekből való a következő két idézet: *Az, hogy location-váltásnál szétfagy, már csak*

cseresznye a habos tortán. – *Kisszériás sorozat, a cég reklámja. Úgy is mondhatnám, hogy a cseresznye a habos tortán.*

Már arra is van példa, hogy az eredetileg pozitív kifejezés – egy jelzővel bővítve – ellentétes értelmet nyer: *Nem beszélek a Rác fürdő évtizedekig tartó felújításáról, kesernyés cseresznye a habos tortán*.

Ennél a pontnál akár meg is állhatnánk, különösebb okkal nem magyarázható belső fejleményként könyvelve el az újabb szólásváltozat kialakulását. A meggyőző bizonyíték hiánya azonban gondolkodóba ejti az embert, még inkább az a meglepő körülmény, hogy angol források szerint a nagy világnyelvben is hasonló jelenség zajlott le a közelmúltban. A *cherry on top* 'cseresznye a tetején' és az *icing on the cake* 'cukormáz a tortán' szólások keveredéséből létrejött a *cherry on the cake* 'cseresznye a tortán'. A kevert forma kialakulását segíthette a kanadai francia nyelv *la cerise sur le sundae* 'cseresznye a (gyümölcs)fagylalton' kifejezésnek a kanadai angolra tett hatása – teszi hozzá a malaphor.com, a szólasvegyülést vizsgáló angol portál.

Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy az új magyar szólásváltozat nem pusztán belső fejlemény, hanem idegen hatáson alapul: az egyébként szintén új angol forma – akár fordítás révén, akár egyes nyelvhasználók idegen nyelv-ismeretének köszönhetően – tükörszerkezetként jelent meg.

Zimányi Árpád

Kicservenülve

Kérdez: Balázs Géza,
válaszol: Tózsér Árpád

Tózsér Árpád (Kép: MMA)

Néhány éve egy tájnyelvi vetélkedőn ismerkedtünk meg. Akkor megmutattad *A kódváltás pragmatikája* című versedet. Ebben egy eladólány mesél agasztóan kevert szlovák-magyar nyelven. A versen kívül hogyan látod a szlovákiai magyarság nyelvének jövőjét?

Sajnos, azt kell mondjam, a felvidéki (a

későbbi szlovákiai) magyarság nyelve mindig is labilisabb, képlekenyebb volt, mint a más magyar nyelvterületké. Az okok felderítése külön kutatásokat igényelne. Én itt csak kapásból vetem föl a szláv őslakosság és a honfoglaló magyarság későbbi, sok évszázados nyelvi szimbiózisát. S hogy akár azt is mondhatnánk, az északi nyelvhatárainkon az ilyenfajta nyelvi együttélés, összefonódás még a mai napig is tart. Csak most már nem a magyar többség asszimilálja a szláv kisebbséget, hanem fordítva. S a felvidéki (szlovákiai) magyar etnikum ilyen szempontból pillanatnyilag a legveszélyeztetettebb magyar népcsoport.

Mi ihlette a verset? (2002-ben az Élet és Irodalomban jelent meg először.)

2002-ig a pozsonyi magyar nyelvi és irodalmi tanszéken régi magyar irodalmat tanítottam. Lanstyák István nyelvész kollégám hívta föl a figyelmemet az egyik hallgatónk nyelvészeti tárgyú szakdolgozatára, amelynek pontosan az volt a címe, mint az én későbbi versemnek: *A kódváltás pragmatikája*, illetve fordítva: az én későbbi versem ennek a szakdolgozatnak a címét vette kölcsön. Magát a szöveget úgy képzeltem el, mint a szakdolgozat kiragadott részét, s valóban meglepően kevés beavatkozással, stilizációval megoldható volt a tranzakció. Az egész kvázi „alkotási folyamat” arra is példa lehetne, hogy az olvasói elvárás maga is alkotó mozzanat: ha egy kommunikációs szöveg bármely részét verssorokba tördelem s hogy úgy mondjam, versként adom el, az adott szöveget az olvasó maga alakítja verssé, ruhazza fel lírai jelentésekkel. A „beavatatlan” (csak magyar nyelvű) olvasóra nem tudom, hogyan hat a makaróni nyelvű *A kódváltás pragmatikája*, engem a címben jelzett sajnálatos problémán túl az a kíváncsiság is vezérelt, hogy hol a határ, a nyelvi kreolizáció során mikor billen át az alapnyelv az értelmezhetetlenségbe, s meddig szolgálgják az idegen nyelvű betétek a jótékony és szükséges lírai homályt, többértelműséget.

Van-e helye, létjogosultsága az önálló szlovákiai magyar nyelvnek? És az önálló szlovákiai magyar irodalomnak?

Mindkét kérdésre kategorikus *nem* a válaszom. Pontosabban az egyik *nem* a másikkól következik: ha nincs önálló szlovákiai magyar nyelv, nem lehetséges önálló szlovákiai magyar irodalom sem. Az irodalom ugyanis nem a különböző állami formációk, hanem a nyelv függvénye. Ha holnapután Kínához csatolnak bennünket, attól az irodalmunk még nem lesz kínai. (Elnézzet az abszurd példáért!) Az előbb, a bevezető kérdésre választva a felvidéki (szlovákiai) magyarság nyelvének csak szókinszbeli labilitására céloztam, a nyelvi különfejlődés, azt hiszem, egyelőre még nem fenyeget bennünket. Fábry Zoltán annak idején egyik cikkében a *kicservenülve* (kivörösödve) szóalakon szörnyülködött (a losonci vonaton hallotta). En az

ilyen, szókinszbeli átvételektől még nem esnék kétségbe. A kutatók azt állítják, hogy tőszavainknak majdnem pontosan annyi százaléka szláv (kb. 10%), amennyi finnugor, s ettől a magyar nyelv még magyar nyelv maradt. A *kicservenülve* csak első látásra nyelvi szörnyszülött, ha jobban megnézzük, láthatjuk, hogy a grammatikája, szerkezete teljességgel magyar. Önálló szlovákiai magyar nyelv (és magyar irodalom) tehát egyelőre nincs, és egyhamar nem is lesz.

Látsz-e különbséget kétnyelvűség és kevertnyelvűség között?

Persze. Például a kevert nyelvű beszélő nem mindig kétnyelvű. A kevésbé művelt rétegek általában még mindig egy-nyelvűek, csak magyarul beszélnek, s az idegen (esetünkben a szlovák) nyelvből átvett kifejezésekről (*tyepláki*, *malinovka* stb.) többnyire nem is sejtik, vagy legalábbis nem érdekli őket, hogy az idegen: a magyar toldalékolás, a magyar nyelvi szerkezetek, szokások szerint használják őket. A kétnyelvűeknek vagy a magyar nyelvük gyengébb, vagy a szlovák, s a gyengébb nyelvük egyúttal kevert is. S a legkevésbé népes a magyarul is a köznyelvet használók, szabatosan beszélők csoportja. Ez utóbbiak főleg főiskolát, egyetemet végzett értelmiségiek, de, sajnos, közöttük is nagy a magyar anyanyelvüket már csak konyhanyelvi szinten beszélők száma.

Mi az ideális kapcsolat a határon túli magyar nyelvvaltozatok és a magyarországi köznyelv között?

Az ideális az volna, ha a szlovákiai magyarság egésze eljutna a kétnyelvűség (úgy emlékszem, Lanstyák Pista így fordította a *diglosszia* kifejezést magyarra; *diglosszia*: két nyelvvaltozat használata egy nyelven belül) állapotába, azaz otthon, regionális közösségében mindenki az ott használt, akár kevert nyelvet beszélné, de a közéletben s főleg Magyarországon a mindenki számára érthető magyar köznyelvi formát használná. De azt hiszem, ezt az egész nyelvi közösségtől elvárni illuzorikus dolog, az értelmiségtől és a politikusoktól viszont joggal megkövetelhetjük és meg is követeljük az egyetemes magyar standardot.

Hogyan kapcsolható ehhez a kérdéshez a tájnyelv? Például a szlovákiai magyar falvak tájnyelve? Fennmarad? Elpusztul? Megváltozik?

Ha jól sejtem, a tájnyelv is a kétnyelvűség kategóriájába tartozik. Csakhogy a tájnyelv használói már maguk is érzik, sőt tudják, hogy a városban, hivatalokban, szóval a közéletben ajánlatos nem tájszólásban beszélniük, mert különben megmosolyogják őket, esetleg meg sem értik, mit mondanak. Következésképpen Magyarországon már alig hallani tájszólást, s a határon túl is ritkán. A dialektusok sorsa tehát, akármennyire sajnáljuk is, meg van pecsételve. Egyetlen tájnyelv van, amely még makacsul tartja magát, s ez a Felvidék tulajdonképeni magyar nyelve, a palóc idióma. (S a tájnak azért ez a „tulajdonképeni” nyelve, mert a ma szintén Szlovákiához tartozó Csallóköz és a Bodroghöz síksága sosem volt Felvidék, csak azóta számítjuk oda ezeket a régiókat is, tévesen, mióta Szlovákia mint hivatalos államalakulat létezik.) A palóc nyelvnek főleg a hangtana még szinte eredeti formájában él és virul, annyira, hogy a rádióban vagy a tévében még a palóc származású írók és politikusok nyelvét is első hallásra azonosítani tudjuk. Úgy tűnik, nincs az a civilizációs globalizmus, amely a palóc illabiális *a-t* és *é-t* vagy mondjuk a hosszú, labiális *á-t* „integrálni” képes. A szókinszbeli sajátosságok viszont már ott is pusztulóban vannak.

Eddig főként a szlovákiai magyar nyelvi helyzetről kérdeztelek. De pontos rálátásod van az összmagyar nyelvre is. Milyennek látod a budapestiek nyelvét, milyennek látod a magyar nyelv jövőjét?

Ilyen vonatkozásban hadd szóljak inkább csak az írók nyelvéről. Állítólag V. Károly mondogatta, hogy Istenhez spanyolul szól, a nőkhöz olaszul, a férfiakhoz franciául, s a lovához németül... Egykor, a Habsburg Magyarországon ezt valamelyik magyar főúr úgy aktualizálta, hogy ő csak a lovaihoz szól magyarul. Teller Ede viszont már azt vallotta, hogy tudományos sikereit a logikafejlesztő magyar nyelvnek köszönheti,

egyébként „csak közepes középiskolai tanár” lett volna belőle. A magyar nyelv kétszáz év alatt a lovak nyelvéből a tudományok nyelvévé lett. A jelenkori legjobb magyar irodalom, Kertész Imre esszéi, Esterházy Péter, Nádas Péter regényei, Tandori Dezső versei már ezen a nyelven szólnak. Azt hiszem, valóban van a magyar nyelvben valami felfedező, valami fokozott gondolkodásra készítő elem. Magyarul nem kezdhetek úgy el egy mondatot, hogy ne legyek tisztában a mondat végével is. Azaz magyarul, hogy úgy mondjam, csak előre, hátra, jobbra, balra nézve, a sakktabla (értsd: a lét) valamennyi kockájában egyszerre gondolkodva lehet beszélni. A szláv nyelvek (anyanyelvemen kívül leginkább ezeket ismerem) megengedik a tempós, ráérős gondolkodást, végtelen mellérendelésekkel és genitívuszos szókapcsolásaikkal fokozatosan fedezik föl a vizsgálandó tárgyat, ezzel szemben a magyar mondat kockázat: pillanatok alatt készen van a feltérképezendő valóság rész

modelljével, s mint valami varsát, kiveti. S aztán persze vagy fog valamit, vagy nem, de az már kérdés. Szóval magyar nyelven nem lehet lazálni. Illetve lehet, de nem érdemes. (Lásd a magyar irodalom locsogó és vulgáris részét!) S még valamit, ha már az „összmagyar nyelvet” a határon túlról kell szemlélnem! Veres Péter annak idején, az osztrák-magyar közös hadsereg katonájaként jegyezte meg szorongva, hogy itt (a hadseregben) mindenki (minden nemzetiség) beszél mindenki nyelvén, csak a magyar katona nem beszél a sajátján kívül semmilyen nyelven: ki van zárva a közös kommunikációból. A helyzet azóta szinte semmit sem változott. Pontosabban csak annyit változott, hogy az ún. határon túli magyarok megtanulták a többségük nyelvét. Az „anyaországiaknak” ezt nem fűmígálni, hanem kihasználni kellene: a határon túliak segítségével nekik is meg kellene tanulniuk a szomszéd népek nyelvét. Hogy szűnjön a magányérzésük.

A kódváltás pragmatikája (Példaszöveg egy szakdolgozatról)

Az adatközlőm elárúsítónő
egy használtruha-boltban.

Andi én majdnem majdnem röhögtem
tisztára izé *počkajte!* Mondom
itt van a próba... *kabinka* tudod
ott próbált előttünk a *čo ked' sme na pláži*
csak hogy ez nem *pláz* öneki mindegy
tisztára *psycho* volt mindene látszott

Hát egyszer látom egy partiban megismert
odaült hozzám *do frasa!* jól kifogtam
úgy hívták képzeld hogy „jógyerek”
így magyarul ő meg nem is értette

nem *paszolt* hozzá mindig a *dekoltom* nézte
úristen mondom ez olyan *úchylák*

Nekem nyáron itt izé no *stehná*
marha jó izmos volt a biciklitől
furt fogdozni akarta izé a combom
(nekem így nem jó hogy „combom”
a comb az nálunk csirkecomb tudod
a *stehna* az olyan... *szuper totál*)

Nem hagytam tapizni *neser sa!* Montam
azt hitte azér nevetek mert tetszik
én meg furt a *boxerkyt* láttam rajta
amit ott vett a mi *sekáčunkban*
csak fogdozott az asztal alatt
máš fantastické stehná mondta

Elkapott határsértők?

Híreket mondanak a rádióban. Az egyik hír arról szól, hogy valamelyik távol-keleti országban egy toronyház építése közben eldőlt egy daru, és az egyik ott dolgozó munkást agyoncsapta. Így, szó szerint. *Agyoncsapta*. Nem hiszem, hogy csak az én fülemet bántotta a szó, hiszen mikor is szoktam használni ezt a kifejezést? Mondjuk, amikor valamilyen kellemetlenkedő rovart ártalmatlanná teszünk (lásd: légycsapó), de hogy egy embert egy daru agyoncsapjon? Persze, megértjük, miről van szó, de nem lenne emberibb – és helyesebb is – például, hogy „az eldőlt daru maga alá temette, életét az orvosok már nem tudták megmenteni”, vagy hogy „a daru ledőlése során egy munkás halálos balesetet szenvedett”, esetleg „a daru rádőlt az egyik munkásra, aki olyan súlyosan megsérült, hogy életét veszítette”? Tudjuk, szavainknak egyik „kísérő tartozéka” az úgynevezett hangulati velejáró, és azt is tudjuk, hogy helyes használatát sokan nem ismerik. Emlékszem, Deme László tanár úr annak idején ezt úgy magyarázta: ha pontos is, akkor sem helyes például azt írunk, hogy valaki megvacsorázott, és utána kiment az udvarra havat hányni...

Az utóbbi időszaknak bevándorlókkal, határainkon keresztül menekülni kívánókkal kapcsolatos hírei jó néhány példát kínálnak a fenti jelenségre, de itt a gond nagyobb: nemcsak nyelvi, hanem fogalommeghatározási hibák is előfordulnak szép számmal. Gyakran hallhatjuk például, hogy a déli országhatárnál húzódo kerítésen néhány illegális határátlépő átmászik, de a határt őrző szervek *elkapják* őket. A kifejezés nyilvánvalóan nem helyes, hiszen a magyar nyelvben elkapni fogócskázáskor szokta egyik gyerek a másikat, elkaphatunk egy leget, esetleg náthát is – de határsértőt talán mégsem elkapni

kellene, itt komolyabb dologról van szó. A határon illegálisan átlépőt *elfogni* kell, majd előállítani, ez a rendfenntartó szervek dolga. A nagyobb hibák azonban még csak ezután következnek, ugyanis gyakori hírolvasói fordulattal az „elkapást” *letartóztatás* vagy legalábbis *előzetes letartóztatás* követi. Ez már jelentősebb és nem is nyelvhelyességi, hanem egyértelműen szakmai hiba. Az előállított ugyanis pontosan fogalmazva még csak gyanúsított, akit őrizetbe vesznek, ez legfeljebb hetvenkét órára lehetséges. Ezt követően a rendőrség előterjesztést tehet, amelyben – ha indokoltnak tartja – indítványozhat előzetes letartóztatást, és az anyag átkerül az ügyészségre. Ezután bírósági döntés születik, amely kétféle lehet: vagy szabadon bocsátás – szaknyelven: szabadítás – vagy előzetes letartóztatás. Ez utóbbi időtartama alapesetben harminc nap, de kétszer meghosszabbítható, hatvan naposra, illetve kilencven naposra. A letartóztatás pedig, amennyiben úgy döntenek, csak ezután következhet.

Meglehet, ebben az egész folyamatban sok a hivatalos, száraz szakmai meghatározás, és tudjuk, olykor szívesen élcelődünk is a rendőrségi szaknyelv kacifántosnak tűnő kinövéssein, ám ezúttal fontosak a pontos meghatározások, mert adott esetben egy pongyolán megfogalmazott hír hivatkozási alapként szolgálhat jogi eljárásokhoz, így komoly következményekkel is járhat. Fontos tehát, hogy a hírszerkesztők idejében kigyomlálják az *elkapták*, *letartóztatták* jellegű kitételeket, hiszen ezekben az esetekben egyáltalán nem valamiféle nyelvészkedő túlbuzgóságról van szó. Tudomásul kell venni, hogy a szakszerű nyelvezetet, a pontos szóhasználatot nemcsak érdemes, hanem fontos is megtanulni. A színes, derűs, laza (vagy legalábbis annak szánt) megfogalmazás soha nem mehet a pontosság rovására.

Bognár Nándor

Nyelvromlás vagy stílusváltozás?

Bachát László, a nemrég elhunyt jeles nyelvűvelő egy írásában bemutatja az *ízléstelen*, a *durva* és a *trágár* nyelvi megnyilatkozások közötti különbséget. Az ízléstelen kifejezések a jó ízlést, a durvák mások önértékét, érzékenységét, az erkölcsi értéket sértik. A káromkodást, szitkozódást általában a harag, a düh váltja ki. Napjainkban „sokan megszokásból élnek velük, mert abban a társadalmi csoportban, amelyhez tartoznak, ezek is a nyelvi normájuk részei, ezek nélkül nem tudnak élni”.

Évek óta foglalkozom nyelvűveléssel, nyelvápolással. Tudom, hogy egyes nyelvészek a trágárság, a káromkodás vizsgálatát nem tekintik a nyelvészet részének. Szerintük mindenki úgy beszél és ír, ahogy akar. Én más véleményen vagyok. Írásomban arra szeretnék rámutatni, hogy a nyelvi kultúra magatartás-kultúra is.

Köztudomású, hogy a stílus összefüggésben van az iskolai vezettséggel, a műveltséggel is. Gyermekkoromban azt tapasztaltam, hogy leginkább az alacsonyabb műveltségű emberek beszéltek csúnyán. Értelmiségi körökben csak ritkán hallottam néhány nem szalonképes szót vagy kifejezést.

Igaza van Wacha Imrének, aki egy személyes beszélgetésünk alkalmával említette, hogy a parasztember, ha dühös volt, káromkodott, de csak az istállóban. A családi asszalnál sohasem. Azért, mert ott volt a gyerek és az asszony.

Az utóbbi időben azonban értelmiségi körökben is terjed a durva szavak használata és a káromkodás. Az 1970-es években volt egy orvos ismerősöm, aki nemcsak szűk baráti körben, hanem betegei előtt is durva és trágár szavakat használt. Sőt még az iskolás gyerekek előtt sem igen válogatta meg szavait.

Hívók és nem hívók számára egyaránt elgondolkasztó Jakab apostol leveléből a következő mondat: „Aki szavában nem vét, az tökéletes férfi, az féken tudja tartani egész testét is” (Jakab 3.3). Egyébként a Jakab-idezetre rimelnek Máté sorai is. „Aki embertársát ostobának nevezi, állítsák a nagytanács elé. Aki azt mondja, te bolond, méltó a pokol tüzére” (Mt. 5-22.)

Megfigyeltem, hogy napjainkban a nők beszéde ugyanúgy tele van durva és ocsmány szavakkal, mint a férfiaké. Leggyakrabban a nemi aktusra való felszólítás, valamint a férfi nemi szervének emlegetése szerepel szóhasználatukban. Ez a beszéd azért is káros, mert a nők egy része már anya, másik része pedig – feltéve, hogy nem a szingli életformát választja – anya lesz. A gyermeknek olyan lesz az anyanyelve, amelyet az anyjától tanult.

Az ifjúság nyelvveléssel többen is foglalkoztak. Tolcsvai Nagy Gábor például az 1990-ben rendezett országos anyanyelv-oktatási napok keretében tartott előadásában a következőket mondta: „Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján az új nemzedék természetes elkülönülési vágya jelentkezett egy merev, prűdséget több forrásból szerző társadalommal (persze változó társadalommal) szemben. Nyílt polgárpukkasztás volt az első rend, amelyre a tipikus kamaszmagatartás sajtóságaként az irónia, az önirónia, ezzel együtt az értékmegvonás, illetve az értékállítás és értéktagadás egyidejű jelenléte volt jellemző.” Arról is szól Tolcsvai Nagy, hogy az akkori szlenges beszédet a hetvenes évektől részben a felnőttek is átvették, és hogy „a nyers, durva nyelvhasználatnak önmagában is hitele lehet a hazug környezetben”.

1992-ben magam is végeztem felmérést egy váci általános iskola öt osztályában a tanulók nyelvhasználatáról. Ehhez a témához a felmérés két kérdése kapcsolódik. Az egyik arra várt választ, hogy az ún. feszült helyzetekben (a kifejezés Bachát Lászlótól származik) hogyan nyilatkoznak meg a diákok. Néhány ízléstelen szó mellett találtam semleges hangulatúakat is,

de a többségük durva, sértő volt. A másik kérdés azt tudakolta, hogy a durva vagy csúnya szavakat hogyan lehetne szalonképesekkel helyettesíteni. A válaszokból az derült ki, hogy bizonyos szavaknak csak az eufemisztikus megfelelőjét ismerik. Így például a fokhatározói értelmű *kurva* helyett (pl. *kurva jó*) az *éjjeli pillangó* jelzős szerkezet, valamint a *prostituált* főnév, míg a másokat sértő *barom* szinonimájaként az *aki* [!] a *legelőkön legelesz* körülírás szerepelt.

Fentebb szóltam arról, hogy Tolcsvai Nagy Gábor szerint a szlenges beszédet az ifjúság nyelvéből a múlt század hetvenes éveiben a felnőttek is átvették. Lehet, hogy ebből a nyelvi rétegből szívárgott át a durvaság, a trágárság is. Ez a stílus napjainkban már nem kötődik egy-egy társadalmi réteghez, sem életkorhoz, sem műveltséghez, sem nemhez. A társadalom műveltebb rétege olykor még kérkedik is az alantas stílussal. A káromkodás általánossá válására Grétsy László már egy 1985-ben írt cikkében rámutat: „káromkodik a tanácsi tisztviselő, az orvos, a bolti eladó, a mérnök, a téveszelnök, a népszerű író, káromkodik mindenki, nemtől, kortól, foglalkozástól, műveltségtől függetlenül.”

A cikk írója megemlíti, hogy az akkori pártvezetőség is nehezítette a trágárság, a durvaság terjedését. Anélkül, hogy a Kádár-rendszer kulturális politikájával egyetérténekn, érdemes kiemelni az egykori pártfőtítkárnak egy kongresszusi beszédéből a következő néhány mondatot: „Számúzzuk a trágárságot a nyilvános életből, az irodalomból, a kultúrából, a sajtóból, a televízióból. Ha valamely nemzetre érvényes, hogy »nyelvében él a nemzet«, akkor ez ránk, magyarokra mindenképpen az. Nyelvünknek is köszönhető, hogy 1100 év után is él, virágzik nemzetünk. Övjük nyelvünket, s tanítsuk a szép, tiszta beszédre a fiatalokat is.”

Ami a mai irodalmat illeti, talán elég lesz egy viszonylag friss irodalmi alkotásra utalnom. Péterfy Gergely kitűnő regénye, a *Kitömött barbár* 2015-ben az év könyve kitüntetést nyerte el. Méltán, ugyanis a cselekmény szövése, a regény szerkesztése, olykor a stílusa is leköti az olvasó figyelmét. Meglepő azonban, hogy a regény fiktív narrátora, akinek az író a szájába adja a történetet, Török Sophie, Kazinczy Ferenc felesége, olykor a legalpáríbb szavakat használja. Tudom, a régiségben is éltek a durva szavak. A hitvitázó irodalomban jócskán akad rájuk példa (még Pázmánynál is). Azt azonban kétségbe vonom, hogy egy grófi származású többgyermekes asszony az anyagcsere végtermékét, a nemi aktust és a férfi nemi szervét a regényben szereplő módon említette volna. Lehet, hogy az író a mai korszellemnek megfelelően aktualizálta a női szereplő stílusát. Ámbár ki tudja. Az író tíz évig dolgozott a regényen, vélhetően rengeteg forrást tanulmányozott. Az is elképzelhető, hogy valamelyik korabeli írásban akadt rá erre a stílusra.

Összefoglalásként választ kell adnom arra a kérdésre, hogy romlik-e a nyelv. Eöry Vilma erre így válaszol: „Nem a nyelv maga romlik, hanem a nyelvhasználók nyelvhasználata.” A stílus, ahogy erre rámutattam, sajnos durvul. Életkortól, nemtől, társadalmi hovatartozástól függetlenül terjednek azok a szavak és kifejezések, amelyek a művelt nyelvhasználatba nem illelnek bele. Azt kell megállapítanunk, hogy a viselkedésforma változásával a nyelvi stílus is megváltozott, és tegyük hozzá, nem kedvező irányba. A mai nemzedék ebbe a környezetbe született bele, ebben szocializálódott.

Mi a teendő? – tehetjük fel az újabb kérdést. A stílus változása ellen hiába hadakozunk. Ám a nemkívánatos jelenségeket nem lehet egyszerűen tudomásul venni. Ismét Eöry Vilma-ra kell hivatkoznom, aki úgy véli, hogy a pedagógusoknak, rádióbemondóknak és mindenkinek, aki több emberhez szól, felelőssége van abban, hogyan alakul az emberek nyelvhasználata. Ezzel a véleménnyel magam is egyetértek. Mindehhez még hozzátesszem: a család sem vonhatja ki magát a felelősség alól.

Dóra Zoltán

A váci nyelvőr

A kép forrása: <http://www.vaconline.hu/kultura/anyanyelvunk-tovisei-es-viragai.html>

A vidéki nyelvművelés oszlopos tagja a Vácott élő Dóra Zoltán. *Váci nyelvőr* rovatcím alatt jelentek meg nyelvművelő írásai. Legutóbbi könyvének címe: *Nyelvőrségen a Dunakanyarban*. Ennek kapcsán kérdeztük:

– **Elfogadod, jólesik, ha váci vagy dunakanyari nyelvművelőnek neveznek?**

– Nem neveznek dunakanyari nyelvművelőnek. A *Nyelvőrségen a Dunakanyarban* címet én adtam legújabb kötetemnek. A földrajzi megnevezés csupán a lakóhelyemre utal, mivel több mint három és fél évtizede Vácott élek. Ez azonban nem jelent többet az egészséges lokálpatriotizmusnál. A nyelvművelés nem korlátozódhat egyetlen tájra.

– **Hogyan lett a magyar nyelv és irodalom szakos tanárból nyelvművelő?**

– Mindig is szerettem a nyelvtant. A magyar mellett különösen a latinért lelkesedtem. Igaz, eleinte az irodalom állt érdeklődésem középpontjában. Középkorban verseket írtam, közülük néhány a Heves Megyei Népiújságban is megjelent. Egy elbeszélő költeménnyel pályázatot is nyertem. Újságcikkeket is írtam, vonzott az újságírás.

– **Mikor és hol kezdtél el nyelvművelő cikkeket írni?**

– Azt már nem tudom, hogyan és mikor jegyeztem el magam a nyelvműveléssel. Egy-két nyelvi cikket már korábban is írtam, de a rendszerváltás előtti években gondoltam arra, hogy jó lenne a Pest megyei újságban egy nyelvi rovat. Az akkori főszerkesztő-helyettessel meg is beszéltem, de az ügy addig húzódott, míg a lap megszűnt. Az 1990-es évek elején jött létre a magántulajdonban lévő Váci Napló. A tulajdonos főszerkesztő elfogadta javaslatomat, és lapjában a Váci nyelvőr rovatban jelentek meg írásaim. Az 1994–1998 között írt cikkeimből szerkesztettem az első kötetet. Ezt Grétsy tanár úr lektorálta, és ő írt hozzá előszót is. Közben egyéb lapoknak is írtam, és a rádió Tetten ért szavak című adásában is hangzottak el jegyzeteim, így hamarosan összeállt a következő könyv anyaga. Ezek után két-három évenként jelent meg írásaimnak egy-egy újabb gyűjteménye.

Névjegy: Dóra Zoltán

1939. november 18-án születtem Egerben. Általános iskolai tanulmányaimat Felnémelen végeztem. Az egri Dobó István Állami Általános Gimnáziumban érettségiztem 1958-ban. Az egri Pedagógiai Főiskola magyar–orosz szakára jelentkeztem, de férőhely hiányában nem vettek fel. Ekkor fizikai munkásként dolgoztam egy évig, majd újra jelentkeztem, de a felvételmet ismét elutasították. Ekkor Tiszanánán tanítottam képesítés nélküli nevelőként, de novemberben behívtak katonának. A nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása miatt a szolgálati időmet meghosszabbították, s bár felvettek a főiskola levelező tagozatára, csak leszerelésem után kezdhettem meg tanulmányaimat. 1962-ben Kiskörére kerültem. 1966-ban magyar–orosz szakos általános iskolai, 1976–1978 között az ELTE BTK-n középkorai magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát szereztem. 1980 óta Vácott élek. Nyelvművelő könyveim: *Milyen magas a kilenc óra? ...és egyéb nyelvvelgyességi írások* (1998), *Nyelvőrségen* (2001), *Katedra nélkül* (2003), *Nyelvemben élek* (2006), *Anyanyelvünk tüskéi és virágai* (2009), *Nyelvűnkéről, nyelvűnkért* (2012), *Nyelvőrségen a Dunakanyarban* (2016). A Magyar Nyelv Barátainak Egyesülete itt érhető el: magyaryelv_baratai@googlegroups.com.

– **Melyek a legkedvesebb témáid (vesszőparipáid)?**

– Nincsenek kedvenc témáim. Minden érdekel, ami a nyelvvel kapcsolatos. Nyelvművelő cikkeim mellett kisebb tanulmányokat is írtam különböző folyóiratokba (Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr, Magyartanítás, Névtani Értesítő és egyéb kiadványok).

– **Talán egyedülálló az országban az általad alapított helyi nyelvművelő egyesület. Mivel foglalkozik az egyesület?**

– A nyelvművelő egyesület megalapításának gondolata is régen foglalkoztatott. Végül 2005-ben sikerült a tervet megvalósítani. Harminchárom taggal indultunk. Azóta egyesek kiléptek, mások jöttek, jelenleg 37 nyilvántartott tagunk van. Évente két-három jelentősebb rendezvényünk van. Ötödik alkalommal rendeztük meg a magyar nyelv hetének keretében középiskolások számára a Madách-szónokversenyt. A magyar nyelv napjára jeles előadókat hívtunk meg: Kiss Jenő professzor urat, Wacha Imre tanár urat, Juhász Juditot, az ASZ elnökét. Évekkel ezelőtt Pusztai Ferenc, Balázs Géza, Adamikné Jászó Anna, Adamik Tamás, Antalné Szabó Ágnes tartottak előadást diákoknak, illetve tanároknak. A Kazinczy-évfordulóra vetélkedőt szerveztünk, pályázatot írtunk ki, az anyanyelvi versenyeken szereplő diákoknak kirándulást szerveztünk A Magyar Nyelv Múzeumába.

– **Mire vagy a legbüszkébb nyelvművelő munkásságodban?**

– Leginkább a Lőrincze-díjra vagyok büszke. Ez valóban minden politikától mentes szakmai elismerés. Annyira független a helyi politikai széljárástól, hogy Vácott például nem is tudtak róla. Két önkormányzati képviselő értesült az eseményről a Duna Televízióból, ők gratuláltak is a kitüntetéshez. Ennek a díjnak a történetéhez hozzátartozik, hogy első kötetem egyik cikkében azt írtam, hogy a Lőrincze-díjra sem pályázom, mivel tudtommal ilyen nincs is. Grétsy tanár úr a kötet előszavában helyesbített, és megírta, hogy igenis létezik már Lőrincze-díj, majd így zárta az előszót: „Nincs kizárva, hogy egyszer Dóra Zoltán neve is ott szerepel majd a Lőrincze-díjasok között.” A jóslat 2005-ben megvalósult.

– **És hogy jött létre Lőrincze Lajos váci emléktáblája?**

– Lőrincze Lajos fiától, Pétertől értesültem a család váci kapcsolatairól. A Lőrincze házaspár tulajdonában volt a Duna-parton egy ház, amit Vehovszky-Emerich Erzsébet (Lőrincze felesége) örökölt. Ebben a házban hosszabb-rövidebb időt töltött a család. Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulóján a polgármester úr támogatásával avathattuk fel Lőrincze tanár úr emléktábláját.

Balázs Géza

Nyelvőrségen a Dunakanyarban

A nyelvőr bárhol helyt tud állni, ahol egy nyelvet beszélnek, írnak. Felfigyel nyelvi jelenségekre, dokumentálja, magyarázza, véleményezi őket. Dóra Zoltán így állt őrt a Dunakanyarban, Vácott, ahol a helyi és az országos nyelvhasználatra ügyelve választ ki egy-egy aktuális vagy neki tetsző témát, pl. igekötőzés (a *be-* igekötőről), új képzés (*spárol*), szleng kifejezés (*vilantott, durrantott a váci színház*), jelentéstömörítő összetétel (*katasztrófavédelem*), jelentésbővülés (a személyekre vonatkozó triumvirátus átvitele dolgokra: „munka-család-háztartás triumvirátusa” – ezt DZ helyteleníti, mert képzavarnak tartja), új névutó (*magasságában*), szóróvidülés (*sajttáj a sajtótájékoztató helyett*), tájszó (*sirül – forog, tekeredik, siet*), gyakorivá váló szavak (*migráns, bombasztikus, igazándiból*). Kedvelt nyelvművelő témája a szavak, szólások magyarázata (*Istenuccse, lipinka madár, huddik, huddomnyi* – lapunkban is írt róla). Könyvének további tematikus csoportjai: Helyesírás, helyes írás – Névadás és névhasználat. Dóra Zoltán írásai eredetileg a helyi lapokon kívül a Hargita Népében, a Magyartanításban, az Élet és Tudományban, valamint lapunkban jelentek meg, néhány elhangzott a rádió Tetten ért szavak című műsorában is. A jó nyelvművelői gyakorlatot követi az az eljárása, hogy könyvének végén szó- és tárgymutató van. A leggyakoribb témák: *aki, áll*, családnév, Etimológiai szótár, Grétsy László, Lőrincze Lajos, Nyelvművelő kézisztár, Petőfi, ragadványnev, Új magyar tájsztár, *úr*, Váci Napló, Zaicz Gábor... (Dóra Zoltán: *Nyelvőrségen a Dunakanyarban. Kucsák Könyvkötészet és Nyomda, Vác, 2016. 211 oldal.*) (BG)

Angolból ferdítve

Az amerikai könyvek, filmek magyar olvasóinak, nézőinek feltűnhetett, hogy az Egyesült Államokban a legegyszerűbb ügyekben intézkedő, közönséges sarki rendőr is többnyire *tiszt*. Meglepő módon azonban a szóban forgó *tiszt* alig néhány bekezdéssel előbb még *örmester* volt. Vajon ilyen gyorsan előléptették? Dehogy! Egyszerűen arról van szó, hogy (sajnos túlságosan is) sok fordító nem tudja, hogy az *officer* (ha nem katonáról van szó) az angolszász országokban egyszerűen *rendőrt* jelent. Ez is a megszólítása. („Biztos úr!”)

De előszeretettel bakiznak angol fordítóink más jogi, rendvédelmi fogalmak magyarázatánál is. Gyakorta adják vissza például az amerikai *attorney generalt* *legfőbb ügyésznek*. Való igaz, az Egyesült Államokban az *igazságügyi miniszter* egyben a legfőbb ügyész szerepét is betölti, de mindenekelőtt politikus, miniszter, a kormány tagja, aki – olvasni itt-ott magyarra fordított szövegekben – közvetlenül az elnöknek *jelent*. Ha el is tekintünk attól, hogy *jelenteni* a legújabb magyar szóhasználatban csúnya dolog („besúgni”), az angol nyelvben a *report* igével ebben az értelemben azt fejezik ki, hogy valakinek ki a közvetlen előjárója.

Az athlete nem atléta, az evangelical nem evangélikus!

Újságcikkekben, televízióban nemegyszer hallhatunk olyan *összeesküvésről*, amelynek részesei nem az Egyesült Államok törvényes rendjét akarják megdönteni, hanem, mondjuk, valamiféle csalásban partnerek. Vagyis akik *bűnszövetségben* követnek el bűncselekményeket. Mert a *conspiracy* magyar megfelelője többnyire csak ez. Persze, gyilkosságot is el lehet követni bűnszövetségben. A bíróság azután esetleg halálra ítéli az effajta bűncselekmény résztvevőit, akik a *halálsoron* várnak kivégzésükre, mert a finomkodó fordító a *death row* tükörszavát használja a régi jó bevált magyar szó, a *siralomház* helyett. Ha természeti csapás sújt egy amerikai várost, megyét, netán zendülés tör ki, az állam kormányzója *behívja* a nemzeti gárdát. Pedig a gárdát nem szükséges behívni, az már addig is ott volt, havi rendszerességgel gyakorlatozott; ezért az állam első embere ilyenkor *mozgósítja* azt.

Néhány fordítói szabványhiba az evés-ivás köréből. Angolszász országokban étkezés előtt az emberek állítólag *likőrt* isznak. A fene a gusztusát annak, aki édes szeszes lötytyőt nyakal ebéd előtt! A félreértés oka: a *liquor* angolul többnyire nem a cukor hozzáadásával pancsolt meggy- vagy tojáslikőr, hanem mindenfajta erős, égetett ital. Az amerikai ember szívesen hajt le ebéd előtt egy *martinít*, amely viszont – és sok fordító ezt sem tudja – nem egyszerűen Martini márkájú ürmösbor, hanem olyan *koktél*, amely többnyire vodkával vagy más erős itallal van „megbolondítva”. Magához az ebédhez vagy utána az amerikai ember, ha nem sört vagy bort, akkor *sodat* iszik. Ez azonban – kivéve a *club sodat* – nem szénsavas víz, mint nálunk, ezért félrevezető *szódavíznek* fordítani. A *soda* a *szeszmentes üdítőitalok* (kóla, tonik, gyömbér stb.) gyűjtőneve. Csodálkozhat a magyar olvasó, ha azzal találkozik, hogy amerikai polgárok békeidőben *élelmiszerjegy*re kapnak húst, kenyé-

ret, olajat. Joggal. A *food stamp* ugyanis nem az engedélyezett fejadag átvételére jogosít, hanem a szegényeknek járó *ingyenes utalvány*.

Akad némi félreértés és megtévesztő fordítás a *nemzet*, a *nemzetiség* fogalomkörében is. A *nation* ugyanis többnyire a mi *ország* vagy *állam* fogalmunknak felel meg. A *this nation* helyes fordítása: *országunk*. Ezzel összhangban a *nationality* sem embereknek a *nemzetiségére*, hanem az *állampolgárságára* utal. Nagyjából ebbe a témakörbe tartozik az *american indian* is, amit semmiképpen sem szabad *amerikai indiánnak* fordítani, hanem (mivel sem európai, sem ázsiai, de még afrikai földön sincsenek őslakos indiánok) magyarul helyesen egyszerűen *indián* a nevük. A félreértést az okozza, hogy mivel az *indian* angolul jelenthet mind *indiait*, mind *indiánt*, az *amerikai* jelzővel különböztetik meg azokat, akiknek – az úgynevezett politikai korrektség jegyében – ma már amúgy is egyre inkább *native american* (*született* vagy *bennszülött* amerikai) a nevük.

És még néhány „szabványos” félreértés.

Az angolszászok nem ismerik a *milliárdot*. Azt, ami nálunk *ezermillió*, (1 000 000 000), azt ők *billiomnak* nevezik. Következésképpen a *billion* helyes magyar fordítása nem *billió*, hanem *milliárd*. Ennek (sajnos ugyancsak gyakori) nem tudása néha egészen fantasztikus félreértésekhez vezet.

Angolul a *szilíciumot* (is) nevezik *siliconnak*. Ezért aki tudja, hogy a magyar terminológiában mit neveznek *szilíciumnak* és mit *szilikonnak*, az nem fordítja a Silicon Valley-t Szilikon-völgynek. De fordítással foglalkozó egyének sajnos gyakran nem tudják ezt.

Irodája (*office*) az Egyesült Államokban is csak a tisztviselőnek, hivatalnoknak, ügyvédnek van. Ennek ellenére nemegyszer olvastam magyar szövegben amerikai *orvos* irodájáról. Holott a doktornak ott is *rendelője* van, akárcsak angol kollégájának, aki (ezt is láttam már melléfordítani) *surgeryben* (szó szerint: *sebészetben*) fogadja betegeit.

Ne hagyjuk magunkat megtéveszteni, ha angolból fordított szövegben *atlétákról* olvasunk, holott nyilvánvalóan például úszókról vagy tollaslabdázókról van szó. Az *athlete* szó ugyanis az amerikai és a brit angolban is egyszerűen annyit tesz, mint *versenyző*.

Amerikai szövegek fordításában gyakran találkozunk *evangélikusokkal*. Lutheránus egyház (mert nálunk ennek a híveit nevezik evangélikusoknak) természetesen Amerikában is van (sőt, ha jól tudom, nem is egy), csakhogy melléfordítóink gyakran az *evangelical christiant* magyarártják meg eképpen. Holott ők egy felekezetek fölött álló protestáns irányzat hívei. További idevágó félreértések. *Evangélistának* magyarul Mátét, Márkot, Lukácsot és Jánost, az Újszövetségben található négy evangélium szerzőjét (esetleg még az úgynevezett apokrif evangéliumok szerzőit) nevezik. Joggal csodálkozhat hát a magyar közönség, amikor – nemegyszer hallottam ezt – amerikai evangélistákról hall. (Ilyen például Billy Graham, aki hazánkban is járt és prédikált.) Pedig ők nem irtak evangéliumot. Az Egyesült Államokban a pünkösdisták vagy ahhoz közel álló, az evangéliumot esetleg sajátos módon értelmező és hirdető, nagy tömegeket vonzó *hitszónokok*at nevezik így. Még olyanok is vannak közöttük, akik hétről hétre a televízióban, nemegyszer a saját tulajdonukban lévő televízióban (egyébként már nálunk is akad ilyen) hirdetik az ígét. Az ő nevük angolul: *televangelist*. De ezt szerencsére még félrefordítóink sem tolmácsolják *tele-evangélistának*.

Kulcsár István

Ami a rendszámtáblákról eszembe jut...

A magyar autók 1990-ben bevezetett rendszámtábláján három betű található. Ezek a betűk olykor értelmes szót adnak. Napi sétáimon sok parkoló gépkocsi előtt elmegyek; ilyenkor figyelek fel arra, hogy a három betű valamit jelent, vagy valamit eszembe juttat. Igen nagy gyűjteményem van már az értelmes vagy érdekes betűkből, de e cikkben csupán azokról írok, amelyeknek van valami irodalmi vonatkozásuk.

Kezdem az ADY-val: ehhez nem kell semmit sem hozzáfűzni.

Következzék az AGG; érdekelt a szó eredete. Fölmerült, hogy ennek a szónak a családja (*öreg, ódon*) és az *ó* (ugyan-csak jelenthet ódont, öreget) között van-e összefüggés. A Google számos helyén található magyarázat szerint: nincs. Grétsy tanár úr szerint azonban van; inkább neki hiszek.

ALI – olvasom, és eszembe jut a Szondi két apródjának részlete: „S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó; / Lány-arcotok? a nap meg nem süti nála; / Sátrában alusztok, a széltől is ó: / Fiaim, hozzá köt a hála!”

AVE – Mária – mondom utána, és fülemben cseng Schubert csodálatos zenéje.

BOD Péterre, a 18. század jeles írójára alig emlékszik ma valaki, pedig „nevét” olvasva a gimnáziumi magyarórák hangulatát érzem. Ő állította össze az első magyar nyelvű írói lexikont.

BOR – az irodalomban nagyon sok helyen szerepel, pl. Balassi Bálint Borivóknak való címmel írt költeményt; Csokonai Vitéz Mihály a csikóbőrös kulacsról írt verset; Petőfi, Ady és sok más költő is írt e nedűről.

BOT – hej, Döbrögi uram jól megjárta, amikor 50 botütést mért ki Lúdas Matyira, aki azt háromszorosan adta vissza.

A CET olvastán eszembe ötlik a bibliai mese Jónásról, akit bekapott a cet, de aztán élve ki is adta.

DOB – hangos szerszám; Arany János A walesi bárdokban leírta, miként hatott a zsarnok királyra az ötszáz bárd kritikája: „Ha, ha! elő síp, dob, zene! / Harsogjon harsona: / Fülemben zúgja átkait / A velszi lakoma...” Petőfi Csatalad című versét így kezdi: „Trombita harsog, dob pereg, / Kész a csatára a sereg. / Előre!”

Az írás közzétételével köszöntjük az Anyanyelvpolók Szövetségének 96 éves doyenjét! (A szerk.)

EDE – ismét egy név: családneve Szigligetinek, ki a 19. században élt termékeny író, költő. Legismertebb műve a vándorszínészek életét bemutató Liliomfi.

„FEL-fel vitézek a csatára; a szent szabadság oltalmára” (az ún. Klapka-induló kezdősora).

FOG – Máté evangéliumában (5,36) található: „Szemet szemért – fogat fogért!” Továbbá: „Ott leszen sírás és fogaknak csikorgatása.”

FON – Eszembe jut, hogy szerepel az ismert népdalban: „Édesanyám is volt nekem, / Keservesen nevelt engem, / Éjszaka font, nappal mosott, / Jaj, de keservesen tartott.”

HIT – olvasom, és már mondom is utána: remény, szeretet. És a Bibliában „Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három, és ezek között pedig legnagyobb a szeretet.”

A HON olvastán több vers is eszembe jut, pl. Kölcsey: „De néked élni kell, ó hon, / S örökre, mint tavasz, virúlni.” Keresem a szó származását. Egy 19. századi nyelvész, Fábrián István szerint régi magyar szó, a. m. 'ház'. Gyöke a helyet jelentő *ho-*, amelyből a *hon, hol, hová, honnan* szavak származnak. Jelenti a hazát, amelyikben valaki született vagy lakik.

KOR – olvasom, és beugrik a Szózat versszozáka: „Még jöni kell, még jöni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Százvezrek ajakán” (Vörösmarty).

LAK – „Kis lak áll a nagy Duna mentében...” (Petőfi).

LOP – első gondolatom a Tízparancsolat 7. pontja: Ne lopj!

MOS – szerepel versben és prózában egyaránt, de nekem, sétálás közben, Ágnes asszony jut eszembe (Arany), aki „fehér lepedőjét mossa” – amivel valójában a lelkét szeretné megtisztítani.

A táblán jelenleg az N az utolsó kezdőbetű. Ezzel nagyon sok szót lehetne találni és sok verset. Nekem a NAP-ról Petőfinék A nap című verse jut eszembe. A költő ebben a napot szappanbuborékhoz hasonlítja, amit „Valami óriásfiú kifúja reggel keleten, / S szétpattan este nyugaton. – / És ez minden nap így megyen.”

Ajánlom másoknak is, hogy figyeljék a rendszámtáblákon levő betűket, és hozzanak vissza az emlékezetükből egy verset vagy egy szerzőt. Lehet vetélkedőt is rendezni: ki tud adott időn belül több olyan hárombetűs (ékezet nélküli) szót (függetlenül a rendszámtábláktól), amelynek köze van az irodalomhoz.

Láng Miklós

Nyelvpolitika

Ismert a vessző elhelyezésével ellentétes értelművé tehető mondás:

A királynét megölni nem kell, félnetek jó lesz, ha mindeki egyetért, én nem, ellenzem.

A királynét megölni nem kell félnetek, jó lesz, ha mindeki egyetért, én nem ellenzem.

Nem csak a helyes írásra ad támaszt a kétféle mondat. Bizonyos korszakban életveszélyt jelentett a vessző nélküli alakja. Jókai Mór történelmi regényeiben haladó politikai nézeteit máig hatásosan népszerűsítette. Az Eppur si muove (Mégis mozog a föld) Galilei mondását használta fel címként. A debreceni kollégium diákjai tit-

kon leírták a magyar történelem elhallgatott, sokszor meghamisított eseményeit. Titkos összejöveteleiken fel is jegyezték a felderített, hét pecsét alatt őrzött titkokat krónikájukba. Ez volt a Csittvári Krónika. Árusítás miatt az összeesküvést leleplezték. A kollégium összeesküvő, egyébként kitűnő diákjait kizárták az intézményből. A Csittvári Krónika azonban soha nem került elő. Talán azóta is írják valahol.

Az 1956-os diákok forradalmát is elárulták. Elhallgatták, elhallgattatták, elhazudták. Így csend lett. Mukkanni sem volt ajánlatos. Mégis terjedt a mondás titokban: MUK. Márciusban Újra Kezdjük. Ismeretlen kezek még a falakra is felírták. Megtudták a hivatalosak. Anyyira féltek, hogy letartóztatták azt, aki elkiáltotta a MUK-ot március 15-én. Soha ne jöjjön vissza ez a korszak!

Berényi Zsuzsanna Ágnes

A színészi beszéd

A színészi beszéd mindig szigorú megítélés alá esett. A színésztől megköveteljük, hogy jó kiejtéssel, tagolt szövegmondással, megfelelő hangsúlyokkal, értő és értető módon adják elő szerepük szövegét, úgy, hogy az a nézőtér bármely pontján jól hallható legyen. Montágh Imre (1995) szerint „a színpadi beszéd éppen abban tér el a köznapi beszédétől, hogy bár nem köznapi beszéd, a köznapi beszéd látszatát kelti”. Fischer Sándor (1966) abban látta a szép beszéd jellemzőjét, hogy „észre sem vesszük, hogy azt valaha meg kellett alkotni”. Manapság azonban egyre gyakrabban halljuk és/vagy tapasztaljuk, hogy a színészek beszédének minősége az évtizedek során romlott, a nézőtérre ülve nem értjük pontosan, nem halljuk jól a színészek színpadi megszólalásait. Fodor István 2001-ben megjelent *Mire jó a nyelvtudomány?* című könyvében azt olvashatjuk, hogy „eltekintve a verses drámától, baj van egyáltalán a magyar színpadi beszéddel, azaz a szép színpadi beszéddel. Ebben a vonatkozásban sohasem állunk jól, már a magyar színház hőskorából vannak panaszok olyan szakértőktől, mint Vörösmarty Mihály. És milyen a mai színpadi beszéd? Sajnos, nyelvünk hivatott művelői, a színészek nem kis hányada hadar, hebeg, hanglejtése rossz, a szöveget helytelen tagolja”. Mindez arról árulkodik, hogy a színészek beszédének minősége nemcsak napjainkban merül fel problémaként. A színházban, a színjátszásban, így a színészi beszéddel kapcsolatban is beszélhetünk irányzatokról: korábban a szavaló, deklamáló szövegmondás volt jellemző, míg ma a természetesség, hétköznapiság, egyszerűség uralkodik a színpadon. A színészi beszéd kettős vizsgálatot igényel, a színháztudomány mellett nyelvészeti szempontból is elemezhető.

Vajon romlott-e a színészek beszéde napjainkra? Szegben beszélnek-e a színészek, mint az átlagos beszélők? E kérdések megválaszolására kísérletsorozatot végeztünk. Először kérdőív segítségével 100 színházba járó néző és 25 színész véleményét kértük ki a mai színészek beszédével kapcsolatban. A megkérdezett 100 színházba járó néző 86%-a úgy gondolta, hogy a színészek szegben beszélnek az átlagos beszélőkhöz képest. A válaszadók 54%-ának néha, 4%-ának különösen sokszor volt olyan tapasztalata, hogy a nézőtérre ülve nem hallotta, ami a színpadon elhangzott. Arra a kérdésre, hogy vajon a mai színészek kevésbé beszélnek-e szépen, mint a nagy elődök, a nézők 54%-a nemleges választ adott, ezzel szemben a színészek döntő többsége (84%) igennel válaszolt. A színészek 52%-a szerint ugyanúgy beszélnek a magánéletben, mint átlagos beszélő társaik, ugyanakkor 48%-uk úgy ítéli meg, hogy a színpadi elvárások, az oktatás és gyakorlás eredményét a rivaldafényből való kilépés után sem vetkőzik le, vagyis a színjátszás megkövetel egy pontosabb beszédképzést, ami annyira automatikussá válik a beszédükben, hogy színpadon kívül is jobban artikulálják az egyes beszédhangokat.

Egy másik felmérésben észlelés alapú vizsgálatot végeztünk. Ennek során 50 egyetemista fiatalt kértünk arra, hogy hallás alapján válasszák ki párba állított felvéte-

lekből (olvasott szöveg) azokat, amelyek véleményük szerint színésztől származtak. A hallgatók nagyfokú biztossággal (99,9%-ban) meg tudták állapítani hallás alapján, hogy színész vagy átlagos beszélő beszédét hallották-e. Választásukat a következőkkel indokolták: a színészek beszéde tagoltabb volt, a beszédhangokat tisztábban képezték, kifejezőbben hangsúlyozták, így érthetőbb volt a beszédük. Az átlagos beszélők beszédét ezzel szemben többen erőtlennek, kevésbé dallamosnak érezték, hiányolták a hangsúlyokat.

Konkrét adatokkal leírható elemzés során összevetettük fiatal (28 és 34 éves) színészek és átlagos beszélők hangfelvételeit. Két férfi és két női beszélő szövegfelolvasását rögzítettük mind a színészek, mind az átlagos beszélők csoportjában. Elemeztük a beszélők ún. artikulációs tempóját (időegység alatt ejtett beszédhangok száma a szünetek nélkül) és beszédtempóját (időegység alatt ejtett beszédhangok száma a szünetekkel együtt), a felolvasás során tartott szünetek számát és időtartamát, az alaphangmagasságukat (ennek változása a beszéd dallamát mutatja), valamint a magánhangzók és az *s*, *sz* mássalhangzók ejtési sajátosságait.

A színészek artikulációja gyorsabbnak bizonyult, mint az átlagos beszélőké, azonban a beszédtempó esetében fordítva alakultak az értékek, azaz az átlagos beszélők beszédtempója minden esetben gyorsabb volt a színészekénél. A tempóértékek összefüggnek a szövegfelolvasás közben tartott szünetek számával és hosszával. A színészek szinte minden esetben kétszer olyan hosszú szüneteket tartottak beszédükben, mint az átlagos beszélők. Továbbá átlagosan több szünettel tagolják beszédüket. A színészek beszédében az alaphangmagasság értékei nagyobb tartományban szóródtak, mint az átlagos beszélők beszédében, ami arra enged következtetni, hogy adott szövegen belül jobban kihasználták az alaphangmagasság változtatásának kifejező jellegét, vagyis beszédük dallamosabb. A színészek relatíve pontos ejtésének eredményeként jól elkülönültek az egyes magánhangzók, ezzel szemben az átlagos beszélőknél a különböző magánhangzókat centralizáltabb ejtés jellemezte, vagyis képzésük a szájüreg középső területe felé közelített, aminek következtében nagyobb hasonlóságot mutattak egymással. Az *s*, *sz* hangok pontatlan ejtése a leggyakoribb beszédhibák közé tartozik, főként gyermekkorban. A színészek is sokat küzdenek a megfelelő kiejtésükkel. Az általunk vizsgált színészek és átlagos beszélők között ezeknek a hangoknak a szerkezetében nem találtunk jelentős különbséget.

Eredményeinkből jól látszik, hogy megoszlanak a vélemények mind a nézők, mind maguk a színészek körében arról, hogy romlott-e a színészek beszédének állapota az elmúlt évtizedekben. A tapasztalatok és a vizsgálatok alapján az mondható el, hogy a színészek és az átlagos beszélők beszéde nem minden tekintetben különbözik jelentősen egymástól. Néhány meghatározó ejtési különbség (pl. magánhangzók pontosabb artikulációja, szünettartás) összességében mégis azt eredményezi, hogy hallás alapján elkülöníthető a beszédük, és a színészek felolvasása „szegbnek” bizonyul a hallgató számára.

Auszmann Anita

A szerző az intézet Fonetikai Osztályának tudományos segédmunkatársa (**A szerk.**)

Tanulmányi többes

Fel kellett ütnöm – s érdemes is volt felütnöm – a Grétsy–Kemény-féle Nyelvművelő kézisztórt. Okos eligazítót találtam benne „Szám és személy eltolódása” címmel. Rögtön az elején megfogalmazódott a lényeg ekképpen: „Bizonyos számú és személyű igealakokat, meghatározott kifejezési célra, eredeti rendeltetésüktől eltérően is alkalmazhatunk.” Témám szempontjából az ott közöltek máris le kell szűkítenem, ugyanis a továbbiakban csupán a többes szám első személyhez lesz hozzáadnivalóm. Nos, a kézisztár szerint három esetben használjuk a többes első igealakot a szokástól eltérően.

Elsőként a szónoki-előadói, illetve a tudományos stílusban gyakori úgynevezett fejedelmi többes hangoztatásakor. Ez csupán alakilag többes első, értelmileg azonban egyes szám első személy. Például: mielőtt *rátérnének* előadásunk tulajdonképeni témájára, *meg kell jegyeznünk*, hogy stb.

A kézikönyv másodikjára így jelöli meg ezen igealak előfordulását: „Felszólításban, feliraton, általános értelemben: *Nézünk körül, mielőtt átkelünk az útesten!*” Erről eszembe jut a hajdani villamoskalauznak a szerelvényen utazó tömeghez intézett felszólítása. Ne a pikantériát, ne is a helyesírását nézzük, hanem a hangátvetés adta stílusból: „Kérem, *huggyozzunk* (*húzódjunk* helyett; H. J.) a kocsii belsejébe!”

A kézisztár harmadjára, azaz utoljára a célt említi a többes elsőket illetően. „Meggzólítás elkerülésére: *hát hogy vagyunk, hogy vagyunk?*” Utal még erre a humoros hatású előfordulásra is: *szíveskedjünk* beljebb fáradni!

„Charles De Gaulle” és a „Vichy-kormány”

Lapunk 1988. évi 4. számában már írtam a „Vichy-kormány” írásmódjáról, de azóta sem láttam sehhol helyesen. Egy kormány megjelölésekor nem szokták kötőjellel hozzátenni az adott város nevét. Nincs Budapest-kormány, Pószony-kormány, London-kormány stb. Vichy gyógyvizéről nevezetes francia város, a történelemben a kollaboráns „francia állam” székhelye volt, Pétain marsall és Laval kormányfő vezetésével. Ha a kormánynak a város nevét adjuk, akkor jelzőként *vichyit* kell írunk, a két *i*-t ki is kell ejteni, mint a *sidneyi*-ben. (Erről is volt vita az ottani olimpia idején.) Tehát nincs *Vichy-kormány*, *Vichy-rezsim*, *vichyi* viszont van.

Baj van a francia történelem egyik legnagyobb huszadik századi államférfijának a nevével is. Charles de Gaulle nevében a *de* nem „nő nagyra”, ha elhagyjuk a keresztnévét. A magyar lexikonok, szótárak, tanulmányok szinte kivétel nélkül *De Gaulle*-t írnak mondaton belül, holott minden francia könyvben, számtalan *de Gaulle*-t érintő kiadványban *de*-t írnak. Nagy *De* csak francia szövegben lehet, amikor a *de* prepozíció előzi meg a nevet: *la vie de De Gaulle* (*de Gaulle* élte), hiszen két *de* nem állhat egymás mellett. Van egy könyv, a kivétel erősíti a szabályt, amelyik követi a francia helyesírást: Charles de Gaulle: *A reménység emlékiratai*, Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, Szeged, 2003. Az a bántó, hogy kevés ilyen példát tudunk megemlíteni.

Furcsálljuk, hogy a fejlett nyomdatechnika ellenére az újságokban szinte mindig *Francois*-t írnak *François* helyett, *déja vu*-t *déjà vu* helyett, holott egy közepes okostelefonon is majdnem minden betűtípus rajta van. *Liège* helyett *Liège*-t írnak, ráadásul sokszor *lízst* ejtenek *liezs* helyett.

A helyesírási hibákat évek óta „kiegészítik” a kiejtési hibák. A hagyományos helyesírást alkalmazó nyelvekben (an-

Ennyi. És most jöjjenek a magam adalékai! Ezeket az említett vagy idézett három használati előfordulás közül valahogy egyikbe sem tudnám besorolni. Közös bennük egyrészt az, hogy szinte kivétel nélkül anyukák szájából hangzottak és persze hangzanak föl mind gyakrabban. Másrészt külön érdekességük, hogy a gyermekek iskolát megelőző intézmény-színrelyére, aztán magára az általános és középfokú iskolára, végül az egyetemre vonatkoznak. Szó esik bennük továbbhaladásról, eredményről, egyáltalán a tanításról, tantárgyakról. Jobb híján, de talán mégis jogosan adtam az ilyeneknek a „tanulmányi többes” megnevezést. Némi szemtelenséggel azt is mondhatnám, szívesen látnám a nyelvművelő kézisztórtban felsoroltak után, immár negyedik kategóriaként e példákat is!

De most már következzenek e lényegében tipikus mondat-előfordulások! Jövöre már óvodába (napközibe, isibe, gimibe) *megyünk!* – Két hétig betegek *voltunk*, *hiányoztunk*, de majd *bepótoljuk*. – Félévkor kettest *kapunk* fizikából meg kémiaiából, de majd *kijavítjuk*. – Nem vettek föl *bennünket* az egyetemre, mert *nem értük el* a kívánt pontszámot, de jövöre újra *jelentkezünk*. És más hasonlók.

Ha jól megfigyeltük az elhangzottakat: szinte semmi kudarc, elkeseredettség, elmarasztalás nincs bennük. Ismétlem: anyukák mondták. Nem csupán kisebb-nagyobb gyermekük nevében vagy helyett. Nem is annyira vele együtt, társfélelnőségben. Hanem vele mintegy egygyé válva! A ténybejelentő „ebbe-abba az intézménybe *megyünk*”-öt leszámítva az idézett mondatokból kicsendül a gyermekük iránti szolidaritás, az együttérzés vagy részvétel és persze az együtt-bizakodás. Mindez tehát „tanulmányi többes”-ként, gazdagítva a többes első személy használati lehetőségeit.

Holczer József

gol, francia) a tulajdonnevek kiejtését nem tudhatja mindig egy középfokú nyelvvizsgálóval „rendelkező” médiamunkás. Ezért ejtették a *Reading* futballcsapat nevét úgy, mint a *reading* (olvasó, olvasás stb.) szót, pedig a város *redin*, nem pedig *ridin*.

A labdarúgó-Eb kapcsán egyre többször fordulnak elő francia nevek. A bemondók, a riporterek évek óta rosszul ejtik Didier Deschamps szövetségi kapitány nevét (vezetéknevének első szótagja nem *dö*, hanem *dé*), de baj van a városok, stadionok nevével is. Naponta közvetítenek löversenyeket Franciaországból; a fülhallgatók magyar riporterek nem veszik figyelembe a franciák kiejtését, ezért Vincennes-t *venszannak* mondják *venszen* helyett, Fontainebleau-t *fontenblőnek* *fontenbló* helyett, és sorolhatnánk a végtelenségig.

Az utóbbi tíz évben sokszor szerepelt rádióban, tévében Gérard Depardieu neve. Mindig *dépargyó*-t mondtak, pedig *döpargyó*-nek ejtik a franciák. Akkor is rosszul mondták, amikor Szegeden ő játszotta a francia királyt a Hány Jánosban, pedig lett volna alkalom megkérdezni.

Hiába van jól a Nyelvművelő kézisztórtban a *Garnier* tulajdonnév kiejtése *garniénak*, évek óta *garniert* harsognak a reklámokban. A párizsi opera tervezőjéről beszéltek a TV5 Monde-on 2016. május 9-én, Charles *Garnier* neve legalább ötször fordult elő a helyes *garnié* kiejtéssel, de a német nyelvű tévékben is *garnié* van a kozmetikai hirdetésben, pedig ők még *garnirt* is mondhatnának, ha nem tartanák tiszteletben a francia kiejtést.

Más: a finnek nem szeretik, ha skandinávoknak nevezik őket. A migránsokkal kapcsolatos adásokban a Helsinkiben lévő tudósítót mindig *Skandináviából* kapcsolták. Skandinávia: Svédország, Norvégia, Dánia. Mi sem örülünk, ha a tájékozatlan külföldiek szlávoknak hisznek minket...

Kovács József

Fekete László: Magyar kiejtési nagyszótár

Az idei magyar nyelv hetére megjelent Fekete László kiejtési nagyszótára két vastag kötetben. Talán meglepő, miért kell a magyar nyelvről kiejtési szótárt készíteni, hiszen a köznyelvben az él, hogy a magyar írás a kiejtéshez igazodik. Ez így nem egészen igaz. Először is az írás nem a hangok tényleges megvalósulását tükrözi, hanem a tudatunkban megjelenő hangokat jelöljük, szaknyelven a *fonémákat*. (Saját írásaimban *jelhangra* magyarosítottam ezt a szakszót.) A hangok tényleges megvalósulása a hangtani környezettől függően változik – ezt gyakran észre sem vesszük, és talán nem is fontos tudatosítani. A nagymértékű változásokat a helyesírás is jelöli, a kisebb mértékűek esetén (részleges hasonulás) megtartja az elemző írásmódot. Vannak táji eltérések is a kiejtésben, például az *e* betű megvalósulásában és a hangok hosszúságában – ebben a helyesírás visszaszabályoz, megmutatja a köznyelvi kiejtést. A helyesírás továbbá sajátos esetekben alkalmazza a hagyomány elvét is. A régiesen írt neveket gyakran nem az írás szerint kell kiejteni.

Fekete Lászlónak régi kutatási területe a mássalhangzók találkozási révén keletkezett hangváltozások vizsgálata. Erről már több, egyre bővülő szótárt kiadott. Az új nagyszótár nemcsak szavakon belüli hangkapcsolatokat tartalmaz, hanem szókapcsolatokat is, mert az egymás mellé kerülő szavak vég-, illetve kezdőhangja is hat egymásra. Különös érdekesség a kétjegyű betűk miatt megtévesztő írású szavak (mint *hászor*, *alvászavar*, *bohócsipka*) kiejtése. Mivel a szerző a kiejtést is a szokásos magyar betűkkel írta le, nem pedig fonetikai jelekkel (azokat ugyanis az átlagolvasó nem ismeri), a különjeit csak úgy tudta jelölni, hogy kötőjelet tett a nem egybeértendő betűk közé: *ház-sor*, *alvás-zavar*. Hozzávette továbbá a régies írású személynevek kiejtését, valamint a magyar szövegkörnyezetben előforduló idegen szavak és nevek kiejtését, sőt több

szavas címeteket, szólásokat is, pl. *Das wohltemperierte Klavier*, *C'est la guerre*, *Cherchez la femme*.

Különös értéke a szótárnak, hogy tartalmazza a zárt *ë* jelölését. Fekete László magától értetődőnek tartja, hogy a nyílt *e* és a zártabb *ë* hang különbsége benne van a magyar nyelvben akkor is, ha a helyesírás nem jelöli, és ha sokan nem hallják, nem tudják, nem ejtik. Minden eddigi szótárában jelölte, de eddig csak azokban a szavakban, amelyeket más kiejtési nehézség miatt föltüntetett. Most – a Bárczi Alapítvány kiadványaira és elektronikus segédanyagára is támaszkodva – bevette az összes zárt *ë*-t tartalmazó magyar tőszót, és azokat a szavakat is, amelyek *ë* kötőhanggal kapcsolódnak az egyszerű toldalékokhoz. (Sajnos, a toldaléktár kimaradt, csak esetlegesen lehet megtalálni a toldalékokat a toldalékkal szereplő szavakban.) A csak nyílt *e*-t tartalmazó szavak – ha nincs bennük más

kiejtési nehézség – nem szerepelnek a szótárban, abból az elvből kiindulva, hogy az írás szerinti ejtéstől a zárt *ë* tér el.

A nagy terjedelemben a sokoldalúságon kívül a gazdaságtalan szerkesztés is hozzájárul. Egy-egy szónak akkor is több toldalékolt alakját tünteti föl a szerző, mégpedig külön sorban, ha azok azonos módon viselkednek. Nem alkalmazza a szótárakban általánosan használt módszert, hogy hullámvonallal (tildével) jelölje az azonos tövet. Némelyik szónál túl sok változatot enged meg.

Ha mindegyik változat jó, akkor hol az iránymutatás? Márpedig egy nyelvhasználati szótár természeténél fogva iránymutató (normatív) – ahogyan a helyesírási szótár is. Tartalmi csorbítás nélkül egy könnyebben forgatható, egykötetes könyv is lehetett volna belőle.

Mindenesetre nagy előny a felhasználónak, például bemondóknak, szinkronszínészeknek, hogy egy szótárban megtalálják minden, a magyar nyelvre vonatkozó kiejtési elgáztatást, és külön idegen szavak, nevek szótárát sem kell kezük ügyében tartaniuk. Haszonnal forgathatják a külföldre települt magyarok utódai, valamint a magyarul tanuló idegen ajkúak is. Ott kell lennie minden iskolai könyvtárban, minden rádió- és tévé-szerkesztőségben.

Fekete László egyszemélyes életműve ez a szótár. Elegáns, elnyúlhatatlan vászonkötéses kivitelben készült a Püski Kiadónál, a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Művészeti Akadémia és az Anyanyelvpolitika Szövetsége támogatásával.

Buvári Márta

Nyelvész-leletek – Nyelv-észleletek

„Kiszálni” – legalább következetesen. (BG)

A nyelvhasználat is lehetne decentralizált! (BG)

Nyelvhelyességi kisokos

Buvári Márta és H. Tóth Tibor könyve

A Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány kiadásában megjelent kis kötet a nyelvhelyességi tanácsadó munkáknak abba a típusába tartozik, amelyet a két világháború közötti korszakban *A Pesti Hírlap nyelvőre* és a *Magyar nyelvűdő könyv* képviselt. Egy ilyenféle kis alakú, gyakorlatias, könnyen kezelhető, a művelt közönséghez szóló zsebkönyv az utóbbi időben hiányzott a magyar nyelv barátainak könyvespolcáról. Az utóbbi évtizedekben napvilágot látott nagyobb terjedelmű, betűrendes, lexikon-, illetve enciklopédia-szerű kézikönyvek, mint a *Nyelvművelő kézikönyv*, a *Nyelvművelő kéziszótár* és a *Magyar nyelvhasználati szótár* a maguk teljességre törekvésével, elvi szócikkeik részletező alaposágával kevésbé voltak alkalmasak a gyors tájékozódás igényének kielégítésére, mindazonáltal megfelelő alapot szolgáltatottak egy efféle tanácsadó zsebkönyv, a szerzők játékos címadásával *Nyelvi kisokos* összeállításához. Persze a nagyobb lélegzetű kézikönyvek anyagából – jóval kisebb terjedelme miatt – erősen válogatnia kellett. Egyúttal azonban ki tudta használni azt a lehetőséget, hogy olyan új jelenségeket is tárgyalhat, amelyek az említett nagyobb munkák szerkesztésekor még nem is léteztek.

A könyv felépítése, az egyes részek sorrendje, terjedelmi aránya egyaránt jónak minősíthető. Az elvi alapokat felvázoló előszó után a kötet öt fejezetben tárgyalja a mai magyar nyelvhasználat sajátosságait (zárójelben az oldalszámban megadott terjedelem): A mondat és részei (30), Szavak és használatuk (36), Rétegek, stílusok (25), A hangzó nyelv (9), Helyesírás (6). Helyeslem, hogy az áttekintés az alapvető fontosságú (és ehhez képest rendszerint elhanyagolt) mondat szerkesztés vizsgálatával kezdődik. A szóhasználati fejezet magába foglalja a szintaxis kérdéseit is, pl. *-ba, -be ~ -ban, -ben* rag, kötőhangzók. A stílusrétegekről szóló rész meggyőző példák tükrében szemlélteti a közéleti nyelv, médianyelv stílárius fellazulását. A hangzó nyelvvel aránylag röviden foglalkoznak (erről Buvári Márta és Mészáros András *Helyesbeszéd* címmel külön könyvet tett közzé). A tematikus fejezetek sora a helyesírási problémák felvillantásával zárul. A szakirodalmi ajánló jegyzék után a kötetet a zárt *é* hang használatának kérdésével foglalkozó függelék egészíti ki (ennek szerzője: Mészáros András). A nagyon hasznos és szépen, érthetően megírt fejezet a zárt *é* köznyelvisége, illetve azzá tételének kívánatossága mellett érvel.

A kis könyv egyik legfőbb erénye, hogy remek példák tömegét nyújtja napjaink nyelvi gyakorlatának szemléltetésére. A példamondatok egy részét a szerkesztők gyártották. Ez nem kifogásolható, hiszen értelmező szótaraink is élnek ezzel a lehetőséggel. De a példák nagyobbik része érezhetően „talált tárgy”, amely valóságosan elhangzott, illetve megjelent a médiában vagy a hivatali nyelvben. Például amikor ezt idézik egy miniszter nyilatkozatából: „Kérik, hogy virítsam a lóvét” (83), érezzük, hogy ilyesmit nem lehet kitalálni, csak megtalálni.

Ötletes az a tipográfiai megoldás, hogy a példák külön sorban, beljebb kezdve jelennek meg, mégpedig úgy, hogy a hibás(nak minősített) mondatok az alapbetűtől erősen eltérő betűtípussal vannak szedve, és előtűnik egy kis kör is figyelmeztet a helytelenségükre:

o A levelezést a szemben álló fél ügyvédjével továbbítjuk önöknek.

Alatta pedig félkövér betűvel olvasható a szerzők ajánlotta megoldás:

Továbbítjuk önöknek a szemben álló fél ügyvédjével folytatott levelezést.

Az általános érvényű tanácsok, felszólítások vastag betűsek, és keretbe vannak téve. Például:

Nem csereberélhetjük az igekötőket tetszés szerint, csak mert meguntuk őket!

Míndez olykor egy kissé didaktikus benyomást kelt, egyben azonban megkönnyíti a könyvecske anyagának áttekintését (szó-és tárgymutató nélkül is).

A kötet nyelvezete példásan szakszerű anélkül, hogy unalmasá vagy fontoskodóvá válna. Bátran folyamodik terminológiai újításokhoz, ezeket első előfordulásukkor meg is magyarázza: *megengedő ige* (= ható ige), *alanyi ige* (= mediális ige), *túljavítás* (= túlhelyesbítés, hiperkorrekció), *váltószó* (= szinonima), *lazanyelv* (= szleng), *jelhang* (= fonéma) stb.

Csodálatra méltó a szedés hibátlanlansága, a korrekció alaposága. Ez egy ilyen tárgyú könyvben különösen fontos. Megjegyzésem azonban, hogy a 38. oldalon a példamondatból kimaradt egy *nem*:

Nagy Iván [nem] megbízható munkatárs. De: A titkárnő nem bízható meg azzal, hogy igazgatói teendőket lásson el.

A 118. lapon a 8. pontban idézett mondatok helyesírása jó, ezért nem a hibás példákat jelző betűtípussal kellett volna szedetni őket.

A függelékben a 126. oldalon elírás folytán nem pontos a zárt *é* jelölése: *Kifestettem a szobát* [a festővel] – *Kifestettem a szobát* [én magam]. Helyesen: *kifestettem* (műveltető) – *kifestettem* (cselekvő). Ugyanez két lappal korábban még jól van.

Egy ilyen jellegű műben, amely nyelvi megnyilatkozások helyességének értékelésére vállalkozik, óhatatlanul szerephez jut a subjektivitás. Ez éppúgy vonatkozik a szerzők értékítéletére, mint a recenziésére.

Némely esetben túl szigorúnak tartom a szerzők adta minősítést. Például ezt a javításukat (14):

o **Rajtam kérik számon, mikor nem is láttam.**

Rajtam kérik számon, pedig nem is láttam.

A *mikor* kötőszóként megengedő értelmű tagmondat bevezető szava is lehet enyhén népies, bizalmas stílusértékben (l. ÉrtSz. IV. kötet): *Miért engem szídsz, mikor tudod, hogy nem én vagyok a hibás?* A szótár két irodalmi példát is ad, Mikszáthtól és Móriczról. Túlzásnak látszik tehát az a minősítés, hogy ez „hamis időhatározói mellékmondat ellentét kifejezésére” (az alfejezet címeiként).

Hasonlóképpen túlzottnak vélem az „öszvérszavak” (idegen szavak hangrendileg hozzájuk nem illő képzővel) elmarasztalását, mint *debütál, preferál, kreál, regisztrál, diszkreditál* (74). Tegyük hozzá, hogy ha a *regisztrál* jelentése ’feliratkozik, (be)jelentkezik’ (mint újabban), akkor csakugyan jobb helyette a magyar szó. Ha azonban az eredeti ’tudomásul vesz, jegyzékbe vesz, adatokat, tényeket rögzít’ értelemben használjuk, akkor pótlása nehezebben oldható meg, esetleg a *nyilvántart* vagy a *rögzít* szóval, ezek azonban nem mindig tudják helyettesíteni.

Nem egészen világos, miért tartják a szerzők „igen szerencsétlennek” az SMS betűszót és a belőle képzett *esemesez* igét (77). Tudunk helyette jobbat? Idővel amúgy is eltűnik, ha a technikai fejlődés meghaladja.

Másutt viszont kellemesen meglepő az a tolerancia, amellyel a könyv az *ikes* igeragozást (43) vagy a személynév előtti határozott névelőt (49) tárgyalja. Sőt néha olyan véleményt is megfogalmaznak, amit túl enyhének, túl megértőnek tartok. Ezek azonban apróságok: „a *dauer* (tartós gondörítés) a nép ajkán – majd a köznyelvben is – *daj(j)er* lett; a *cigaretta* hangrendjét *cigerettára* igazították” (73). Szerintem a *dajer* és a *cigaretta* nem köznyelvi, ne is váljon azzá. Nem értek egyet a keretes részben olvasható tanáccsal sem: „szabad utat kellene engednünk az elmagyarosodott formáknak”. Ha a *dajer* vagy a *cigaretta* alaknak „szabad utat engedünk”, jöhet az *inekció* is? (Ezt már orvostól is hallottam.)

A fenti apró kifogások a legkevésbé sem változtatnak azon a véleményemen, hogy Buvári Márta és H. Tóth Tibor könyve igen értékes és hasznos munka. A néhány apró elírást pedig ki lehet majd javítani a következő kiadásban. Mert abban bizonyos vagyok, hogy lesz ilyen. (Buvári Márta – H. Tóth Tibor: *Nyelvhelyességi kisokos a nyelvi eszmény jegyében. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest, 2016, 133 oldal.*)

Kemény Gábor

Hírek

Nagy L. János egy. tanárt július 1-jén köszöntötték 70. születésnapja alkalmából a Szege-di Egyetemen. A jeles kutatónak és tanárnak szerkesztőségünk is szívből gratulál.

*

2016. július 4–9. között rendeztük meg a 30. *Beszélni nehéz!-körvezetők Kárpát-medencei anyanyelvi táborát*. A programban a hagyományos tanulmányi ismeretek mellett irodalmi-néprajzi kirándulások is szerepeltek, a résztvevők ellátogattak Az ember tragédiája szülőföldjére (Csesztve).

Bencédy József 95

95. születésnapja közeledtén milyen igaz és érvényes szavakkal is köszöntöttük a magyar nyelvűművelő nyelvészek korelnökét? Bencédy tanár úr minden bizonnyal visszafogott, mérték-tartó mondatok megformálására intene, amint az Eötvös Collegium egykori éveire emlékezve nemegyszer mondta: „Horatius ódáiban megismertem, és azóta is tartom az aurea mediocritas és a sztoikus nyugalom elveit.” Igen, egy rendkívül hosszú, gazdag és mindenkor a közjót szolgáló életútja igazolja Bencédy József egykori elhatározásának igazát... S talán még egy fontos mondat a munkásságát meghatározó ifjúkori indítással: „Keresztury Dezső irodalomóráin egyebek között a nyelvi értékek feltétele, megbecsülését gyökerezettette meg bennünk.” Az anyanyelvünk iránti mély elköteleződés vezette ünnepeltünket nyelvész, tanári, lektori, szerkesztői, köztestviselői – és ki tudja, hányféle – feladatkörében az elmúlt évtizedek számtalan kihívását elfogadva és győzve.

Hálásan köszönjük Tanár Úr ragaszkodó hűségét választott élethivatásához, köszönjük a nyelvűművelő mozgalom közösségéért végzett fáradhatatlan munkálkodását, köszönjük erőfeszítéseit az országos anyanyelvi versenyek megalapozásáért és éltetéséért, s köszönjük kedves folyóirata, az Édes Anyanyelvünk megszakitás nélküli szakmai gondozását annyi évtizeden át!

Köszönjük a példát!

Kívánjuk, hogy 95. esztendősen is, a test erőtlenségében is adjon Tanár Úrnak a Gondviselés derút, magabizó nyugalmat. Kívánjuk szerettei gyámolító közelségét, s küldjük a nyelvész- és tanártársak, a tanítványok, valamint az anyanyelvi mozgalom nagy családjának ragaszkodó köszöntését! Kérjük, hogy tanácsaival álljon mellettünk továbbra is, s emlékeztessen bennünket Kazinczy Ferenc üzenetére: „Nemesebb és hasznosabb foglalatosság nem lehet, mint a hazai nyelvet a legfőbb tökéletességre vinni.” (*Juhász Judit*)

Lórincze-díjasok

1993. Bencédy József, Graf Rezső, Szende Aladár, 1994. Kovalovszky Miklós, Ágoston Mihály, 1995. Bachát László, Péntek János, 1996. Fábíán Pál, Jakab István, 1997. Rónai Béla, Szathmári István, 1998. Pásztor Emil, Szűts László, 1999. Kemény Gábor, Kováts Dániel, 2000. Benkő Loránd, Sebestény Árpád, 2001. Balázs Géza, Wacha Imre, 2002. Murádin László, Zimányi Árpád, 2003. Adamikné Jászó Anna, Mínya Károly, 2004. Büky László, Keszler Borbála, 2005. Dóra Zoltán, Holczér József, 2006. Heltainé Nagy Erzsébet, Pusztai Ferenc, 2007. Fábíán Szenci Ibolya, Vargáné Raisz Rózsa, 2008. Antalné Szabó Ágnes, Kiss Gábor, 2009. Bozsik Gabriella, Nagy L. János, 2010. Benyhe János, Elekfi László, 2011. Éder Zoltán, Pomogáts Béla, 2012. Fekete László, Kerekes Barnabás, 2013. Bősze Péter, Kiss Jenő, 2014. Raatz Judit, Koltói Ádám, 2015. Tóth Etelka.

Tőkés Erika Magdolna magyar nyelv és irodalom szakos tanárnő

Elemi iskolai tanulmányait Sepsiszentgyörgyön végezte, majd az 1-es számú Reál-humán Líceumban (jelenleg Székely Mikó Gimnázium) érettségizett 1975-ben. Egyetemi tanulmányait a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészeti Karán végezte, ahol 1979-ben magyar-német szakos tanári oklevelet szerzett.

Pedagógusi pályáját a Kolozsvári 7-es számú Általános Iskolában kezdte 1979-ben, majd 1990-től az Apáczai Csere János Elméleti Liceumban tanított magyar nyelvet és irodalmat két és fél évtizeden keresztül. Tanári pályáján folyamatosan igényes munkáról, a szakma iránti felelősségről és annak szeretetéről tett bizonyosságot.

Húsz éven át szervezte az Aranka György nyelv- és beszédművelő versenyt, amelyet kezdetektől az Apáczai-liceum vállalt fel, és a magyar tanszék három tagja szervezett meg Tőkés Erika irányításával. A Georgius Aranka Társaság alelnökéként fáradságot nem kímélve törekedett minden évben arra, hogy az országos verseny megszervezése mind szakmai, mind ellátási szempontból megfeleljen az elvárásoknak.

Több mint két évtizeden keresztül magyar szakos egyetemi hallgatók mentorálását vezette, igényesen és szakszerűen irányítva őket a tanítás felelős munkájában. Szívtügye a diákszínjátszás volt, több mint 20 éven keresztül vezette az iskola BUHU színjátszó körét, amely nyitott társaságként bárkit befogadott, hiszen Erika azt vallotta, hogy a színjátszás mindenki számára fontos személyiségformáló tényező.

Szelíd emberséggel, az örök értékek megértésére törekvő kíváncsisággal és nyitottsággal nevelt és oktatott. Kitartása, töretlen munkakedve, következetes igazságszeretete, önmagával és másokkal szembeni igényessége, a fonáksgokon felülemelkedni képes humorérzéke örök példa tanítványai és munkatársai számára. Megrendült szívvel búcsúzunk Tőle. (*Vörös Alpár, Kolozsvár*)

Visszaszorul a magyar nyelv!

Észt, lengyel, székelyföldi romániai és magyar nyelvészek, illetve politikusok tartottak közép-európai nyelvstratégiai fórumot 2016. május 14-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban a nemzetpolitikai államtitkárság védnökségével. A fő szervezők a magyar nyelvstratégia szorgalmazói (Balázs Géza, Pomozi Péter és Pusztay János) voltak, meghívott előadók: Birute Klaas-Lang, az Észti Nyelvi Tanács elnöke, Karl Pajusalu akadémikus (Tartui Egyetem), Izsák Balázs, a Székely Nemzeti Tanács elnöke, Bačzerowski Janusz, az ELTE professzor emeritusa.

A Közép-európai nyelvstratégiai fórum kiemelt gondolatai ezek voltak:

- Észtorszámban 2004 óta van államilag elfogadott, finanszírozott (egyszer már meghosszabbított) nyelvstratégia.

- Észtorszámban létezik a független Észti Nyelvi Tanács, amely kapcsolatban áll az ország nyelvészeivel, nyelvstratégiai munkát végző, akadémiai szintű szakembereivel.

- Lengyelországban nyelvtörvény és erős akarat szorgalmazza a lengyel nyelv fennmaradását.

- Romániában még a kiterjesztőnek tűnő törvények is korlátozó módon hatnak a nemzetiségi (pl. a magyar) nyelvhasználatra.

- Magyarországon 2014-ben létrejött ugyan a Magyar Nyelvstratégiai Intézet, de két éves működése nem mutat szervezett tevékenységet, nem dolgozott ki magyar nyelvstratégiát, nem működik együtt a nyelvstratégiát megalapozó és az intézet megalapítását kezdeményező szakemberekkel, elismert nyelvészekkel, nincs nemzet-

közi kapcsolata, nem látja és ezért nem tudja orvosolni a problémákat. Így a 2014. március 4-i kormányrendeletben foglalt alapvető nemzetstratégiai feladatainak sem tud megfelelni.

- A kisebb finnugor népek nyelvi helyzete tragikus képet mutat. Nemes feladat lenne Magyarországnak szerepet vállalnia néhány rokon nyelvnek a fennmaradásában (például terminológiai és anyanyelvi tankönyvfejlesztéssel).

- Minden jó szándékú törekvés ellenére a magyar nyelv visszaszorulása (szórványosodás, kétnyelvűvé válás, nyelvfeladás) az elmúlt 25 év alatt folyamatos; többmillió a veszteség. Különböző statisztikák összevetésével megállapítható, hogy 2060 körül Székelyföldet és Csallóközt nem számítva megszűnik a magyar nyelv használata a határokon túl, de visszaszorul Magyarország területén is.

- A magyar nyelvet beszélők számának csökkenése jelentősen meghaladja a népességszökkenés számát. Ennek oka, hogy a beszélők nagy számban hagyják el a magyar nyelvet, nem tartják fontosnak a magyar nyelvet és kultúrát, ami az identitásban gyökeredzik. Következménye identitásváltás és a magyar nyelv feladása.

- A nyelvstratégiai fórum az észti modell szemlében ciklusokra bontott, modern nyelvstratégiaiával, megújított, vonzó nyelvűművelő programokkal s a tragikus létszámcsökkenést megakadályozó disszimilációs programmal – melynek része a hatékony presztizstervezés is – tudja elkövetni a magyar nyelv fennmaradását.

A fórum végén bemutatták a Jelentés a magyar nyelvről 2010–2015. című kötetet, amelyben tanulmányok elemzik és szójegyzékek mutatják meg a mai magyar nyelv állapotát. A kötet elején nyelvi ügyekben ajánlások találhatók a döntéshozók számára. A modern magyar nyelvstratégia következő fontos eseménye a június 15-én Sátoraljujhelyen kezdődő nyelvész-tábor lesz, ahol további megrázó és éles kijelentésekre lehet számítani. (*Manysi-Infó, VSZ*)

„A grammatika szexi...”

3. nyelvész-tábor

Csaknem ötven regisztrált résztvevővel (ez kicsit kevesebb, mint a korábbi években), de legalább további száz érdeklődővel Sátoraljujhelyen és Széphalomban lezajlott a harmadik nyelvész-tábor.

Súrtított élmények:

- A magyar nyelvtudomány virágkora köszöntött ránk 1990 után (H. Varga Gyula).

- Miért hasznos a nyelvstratégia? Mert a fenntartott anyanyelvűség kölcsönös nyereség (Pomozi Péter), a művelt nyelvhasználat gazdasági többletérték (Karácsony Fanni). Mennyire könnyen átverhetők vagyunk a neten (Kiss Róbert Richard), pl. pénzért bármikor lehet olvasót vásárolni, no meg: a jó cím nemcsak nyelvtan ötös, hanem kökemény pénz is... Sikeres nyelvstratégia, maganyelv-oktatás 26 csángó faluban (Márton Attila, Ferencz András). Fény derült a Manysi nevű intézmény megszületésére és működésére (Balázs Géza).

- Ne értsük félre Moldvában: Megdugták a Szeretet (gátat építettek), Egész nyáron fűvezünk (szénát csináltunk). A cefre nemcsak a pálinkakönyvbé való, hanem Moldvában azt jelenti: leányka.

- Romániában sláger lehet a „grammatika szexi”.

- Sokféle szempontból kutatható a homo digitalis (Veszelszki Ágnes), a gameryelv meg egyszerűen érthetetlen (Balogh Andrea): a support tankol, a centa meg leghátul...

- A mondatelemzésből az is kiderülhet, hogy milyen a világgépünk (Magyar Sára).

- Messianisztikus kultúrák a kapuban (Pusztay János).

- Visszamenni a teremtéshez (Harangozó Imre az archaikus népi imákról szóló kiállítás újramegnyitáskor).

Hogy Széchenyi „a legnagyobb magyar”, azt tudjuk, s nyelvstratégiájára is gondolunk születésének 225. évfordulóján (Pomozsi Péter), valamint előkerült egy 1858-as döblingi levele is (Füzfa Balázs), ám a „legnagyobb magyarok” sora bővíthető: a Bolyaiak (Balázs Géza), Bánffy Miklós (Pomogáts Béla), Reguly Antal (Pusztay János), Újszászy Kálmán (Egey Emese), Bugát Pál (Mánya Károly), Ferenczy Sándor (Dede Éva). 5552 sírhely szerepel a „nemzeti sírkert” listáján (Halász Csilla), Antall József sírja pedig állítólag a Fiumei úti temető mértani középpontjában van.

A nyelvész-tábor programját színesítette a hagyományos vadéltető-verseny, Pusztay János irodalmi estje, Pölcz Ádám zongorajátéka, Élő Tetten ért szavak, valamint az „újjáépült” füzéri vár és a Magyar Kálvária bejárása. Aki mindebből kimaradt, gyönyörködhet a képekben, jövőre pedig eljőhet a negyedik nyelvész-táborba. (Szöveg: *VSZ*)

Első Bihari Nyári Egyetem

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága a Partiumi Keresztény Egyetem szakmai közreműködésével megszervezte az első Bihari Nyári Egyetemet. (A nyári egyetem az MNYKNT korábbi, sárospataki nyári kollégiumának folytatása.) A számos nyári egyetem között ennek különlegessége, hogy a határ két oldalán rendezik: Berettyóújfaluban és Nagyváradon (Félicsúrton). A téma: *Határtalanul: helyi és nemzetközi kulturális hatások*. A kulcsszavak: nyelvi tájkép, interkulturális hatások, Biharország (Partium) a Kárpát-medencében, kétnyelvűség, transzilvánizmus, irodalmi emlékhelyek. A nyári egyetem sajátossága, hogy első fele Berettyóújfaluban (Magyarország), második fele Nagyvárad-Félicsúrton (Románia) volt 2016. július 25–29. között. Szervezői: Balázs Géza és Magyarai Sára, berettyóújfalusi helyi szervező: Vesszős Balázs. A résztvevők Sátoraljaújhelyről, Budapestről, Berettyóújfaluból, Székelyudvarhelyről, Bihar megye, Érmellék falvaiból, Temesvárról és Nagyváradról érkeztek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága az Anyanyelvpolók Szövetségével és a Partiumi Keresztény Egyetemmel karöltve tervezi a folytatást 2017-ben. A program kiemelt támogatója a Nemzeti Kulturális Alap. (*Manyszi-infó*)

- Bihar a Kárpát-medence első centrumtérsege. A királyi magyar állam második fővárosa Várad, hercegség. Biharország pedig egész Magyarország kicsiben.

- Az areális (területi) nyelvészettel összekapcsolható a nyelvi tájkép felfogása. A nyelvi tájkép informatív, közvetítő és szimbolikus funkcióval bír. (Pólfóliarát egy berettyóújfalusi kamaszon: Üldöz a tudás, de én gyorsabb vagyok!)

- Bessenyei György, a bihari remete lakóháza Bakonszegen: „A nemzet, mely az általános műveltséggel, a korszellemmel nem halad, elpusztul; mert az irodalom, mely a fejlődő eszmék méhéből nem gyarapodik, elvéznu.” „A tudományak kulcsa a nyelv”. „Miért nem lehet

egy nemzetnek multságára annak anyanyelvén írni?”

- A romániai oktatás különböző módon teszi lehetővé, hogy kétnyelvűekké váljunk: nagyon támogató, ha idegen nyelvről van szó, elfogadóan támogató a kisebbségi nyelvek esetében, de nehézkes a román mint második nyelv oktatása.

- Emlékezhely vs. emlékhely, vagyis kiről kell Váradon fátyolos szemmel beszélni. Ki teremtett zugiskolát? Kié a Várad Biblia? Van-e ma váradiság? Mi a szoborháború? Miért nincs az emlékezhelyek között pl. Dutka Ákos háza, a Nagyvárad Napló szerkesztősége?

- A transzilvánizmus mint egyszerre irodalmi kategória, kánonalkotó elv és ideológia. Kihez szól a Kiáltó szó? Az erdélyi, körösvidéki, máramarosi és bánági magyar emberhez.

- A múltba feledkezés helyett a mára kellene koncentrálni.

- „Magyar lennék, de rommagyar vagyok, / Nem élő ember – közhelygyűjtemény...” (Demény Péter: Haza-szótár)

Könyvek

A humor nagytón keresztül. Szerk.: Boda-Ujlaky Judit, Barta Zsuzsanna, T. Litovkina Anna, Barta Péter. Tinta, Selye, ELTE, Budapest, 2016.

A péceli kiskastélyos világ. Rádayak, Szemere, Kölcsey, 200 éves a Felelet a Mondolatra (Antimondolat) vitairat. Szerk.: Balázs Géza. MSZT, IKU, Budapest, 2016.

Adamikné Jászó Anna: A mondattani elv és a kisnyelvtanok. Az anyanyelvi tárgyak tanítása a magyar népiskolában 1868-tól 1905-ig. Tinta, Budapest, 2016.

Anyanyelvünk évszázadai. Szerk.: Bagyinszki Szilvia és P. Kocsis Réka. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, 2016.

Beke Sándor – Málnási Ferenc: Az álmodó béceken. Versek. Beke Sándor verseinek stilisztikai elemzése. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székely Útkereső kiadványok, Erdélyi Toll, Székelyudvarhely, 2016.

Cs. Nagy Lajos – N. Császi Ildikó: Magyar nyelvjárások. Tinta, Budapest, 2015.

Család és rokonság nyelvek tükrében. Szerk.: Hidas Judit, Osváth Gábor, Székely Gábor. Tinta, Budapest, 2016.

Diszharmonikus jelenségek a beszédben. Szerk.: Gósy Mária. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2015.

Erdős Attila – Kiss Gábor: Vallási szavak kiszótára. Tinta, Budapest, 2016.

Generációk nyelve. Tanulmánykötet. Szerk.: Balázs Géza, Veszelszki Ágnes. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Inter Nonprofit Kft., MSZT, Budapest, 2016.

Grétsy László: Anyanyelvünk tájain. Tinta, Budapest, 2016.

Kemény Gábor: Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról. Tinta, Budapest, 2016.

Magyar tájszótár. Kiadta: A Magyar Tudós Társaság, Budán, A M. Kir. Egyetem betűivel, 1838. (Reprint: Tinta, Budapest, 2015.)

Major Hajnalka: Retorika és szövegalkotás. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015.

Makara György: A kvantum nyelvtanulás felfedezése. Relaxa Kft., Budapest, 2016.

Málnási Ferenc: A Székely Útkeresőtől a Nyelvünk és Kultúránkig, az erdélyi irodalomtól ünnepekig, nyelvhazáig. Recenziói állomások könyveink birodalmában. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2016.

Sz. Tóth Gyula: Egy franciatanár irodalmi kalandjai. Savaria University Press, Szombathely, 2015.

Szócse Antal Irén: Anya – nyelv – búvár. Nyelvi játékok. Tinta, Budapest, 2016.

Thass-Thienemann Tivadar: A nyelv interpretációja. I. A nyelv szimbolikus jelentése. Tinta, Budapest, 2016.

Tótfalusi István: 44 tévhit a nyelvekről és nyelvünkről. Tinta, Budapest, 2016.

Tótfalusi István: Idegen szavak alapszótára. 4500 idegen szó magyarázata, Tinta, Budapest, 2015.

Tulajdonságszótár. 2150 személyleíró szó magyarázata és ellentéte, valamint fogalomkörü csoportosítása. Szerk.: Dormán Júlia, Kiss Gábor. Tinta, Budapest, 2016.

Események

2016. október 24–26. Nemzetközi magyar szaknyelvi konferencia, Manye, Budapest

2016. november 7. 56 gondolat 56-ról. A MEFESZ története. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának emléknapja. Kiemelt vendég: Pomogáts Béla. (mnyknt.hu)

2016. november 13. A magyar nyelv napja, konferencia, gála, PIM, MMA. A nyelvi esszék pályázat eredményhirdetése, a könyv bemutatása, a Lőrincze-díj átadása

2016. november 24–25. Grammatika és oktatás. Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 6. Az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék konferenciája. A konferencia honlapja: <http://linguistics.elte.hu/2016/02/24/grammatika-es-oktatas-konferencia-2016/>

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvpolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön föliázott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlaszámra. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvpolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség két hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik. Hogy a 2017. évi számokat idejében megkaphassa, javasoljuk, hogy már most (de legkésőbb december 31-ig) utalja át a tagdíját az ASZ bankszámlájára.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel 2016. március 1-től Muhi Anna szerkesztőségi titkárnk foglalkozik. Öneki kell küldeni a lapba szánt írásokat is. Elérhetősegei: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 9.30–11.30 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítók rovatra szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Két szám között folyamatosan az ASZ honlapján találunk friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvpolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

A Manyszi webboltja (<http://www.e-nyelv.hu/bolt/>) vállalta az ÉA terjesztését és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

Az ÉA szerkesztősége

Mindenekelőtt a 2016. évi 2. számunkban közzétett rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Elöl-hátul. 1. Árenda-rend. (ÁÁ) 2. Iringó ring (IO) 3. Dara odarak. (OK) 4. Ara-taraj (TJ) 5. Beste óbester (OR) 6. Erre berreg. (BG) 7. Magas aga. (MS) 8. Eszelős szelő (ES) 9. Lára ír. (LA) A betoldott betűkből kirakható közmondás: A jóból is megárt a sok.

II. Nyolcszor nyolc. 1. Vagyonos. 2. Tőkepénz (itt elfogadtuk a feltételeknek szintén megfelelő tőkealap szót is). 3. Örlemény. 4. Egyenget. 5. Monogram. 6. Főügyész. 7. Jogigény. 8. Izzófény. A bal felső sarokból kiinduló átlóból ez a szó olvasható ki: vőlegény, a jobb oldalról indulóból pedig (5, 4, 1, 6, 2, 7, 8, 3 átrendezés után): menyegző. Mindkét szó a házasság, az esküvő témaköréből való.

III. Mondatból szót! 1. Konda zár (ez, közlésünktől eltérően nem „két négybetűs” szóból áll, de olvasóinkat e pontatlanságunk szerencsére nem zavarta meg) – zarándok. 2. Nóra átad – nádarató. 3. Páka csal – kalapács. 4. Aszú ment – szemtanú. 5. Éles íté – megítélés. 6. Szél avat – szalvéta. 7. Avar hord – rovarhad. 8. Kecerez – szekerce. 9. Lant érik – klarinét. 10. Adat leég – ételadag.

IV. Szójátékos csattanó. Ahogy az imént mondtam, az egyik ismerősöm révén.

A sorsolásban való részvételhez szükséges 65 pontot elérő megfejtőink közül ezúttal a következők nyerték el Hajdu Endre „Szómúzeum – Ódon, furcsa, érdekes, bolondos, emlékezetes szavak, nevek, címek tára” című, a Tinta Könyvkiadó gondozásában megjelent művének egy-egy példányát: Bacskó Józsefné, Balassagyarmat, Mártírok u. 59. (2660); Dr. Dobosyné Berta Mária dr., Szolnok, Nagy Imre krt. 15–17. I. 10. (5000); Geszti Gyuláné, Pécs, Kassa u. 2/2. (7623); Holczer József, Kecskemét, Jókai u. 1. (6000); Lustyik Istvánné, Szolnok, Vásártér u. 16. (5000); Nagy Anna, Budaörs, Otthon u. 6/4. (2040); Németh Ibolya, Budapest, Balázs park 7. I. 3. (1142); Ottohál Andrea, Szeged, Gogol u. 25. (6722); Tóth Tamás, Debrecen, Görgey u. 10. 9/77. (4032); Váll Krisztina, Miskolc, Pallos u. 2. 4/2. (3525).

A Pontozó új feladványai

I. Fortélyos antonimák. Az ellentétes jelentésű szavak sokféle nyelvi játékhoz szolgálnak alapul, főleg akkor, ha az ellentétpárok megítélésében olykor egy kicsit rugalmasak is vagyunk. E feladványunkban olyan, két szóból álló meghatározásokat közlünk, amelyekben a helyes megoldás eléréséhez megfejtőinknek mindkét szónak ellentétét meg kell adniuk, de úgy, hogy a kapott két szó összekapcsolásával egyetlen szó legyen az eredmény, mégpedig egy főnév. Ez a meghatározásainkban szereplő két szónak szemantikailag természetesen nem valódi, csupán állellentéte, de játéknak nagyon is jó. Egy példa, szemléltetésül: **általános ablak**. Megfejtése: **szakajtó** (szak + ajtó). Figyelmes (!) olvasóink számára a megfejtett szavak ábécérendje is segítségül szolgálhat. A jutalom minden állellentét megfejtéséért 2-2 pont.

1. Látó csend	8. Kis nevető
2. Laza állás	9. Volt tagadás
3. Üres valóság	10. Nöstény moll
4. Hajas zár	11. Gyáva föld
5. Vadonatúj kincs	12. Lent dombos
6. Éj csuk	13. Egész vegyület
7. Éji káosz	14. Öröm elmegy
	15. Fekvő tűz

II. Hét plusz egy. Az alábbi hiányos mondatok csak akkor lesznek értelmesek, ha olvasóink a pontokkal jelölt helyeken egy-egy anyakönyvezhető – akár régi – férfi utónév beszúrásával kiegészítik őket. Ha megfejtésük helyes, akkor az intarzia-

nevek kezdőbetűi összeolvasva egy nyolcadik, ugyancsak férfi utónévet adnak. Minden megtalált névért 2 pont jár, a hibátlan megfejtés tehát 16 pontot ér.

1. E tetszetős könyvecskében van itt magyar me ven.
2. Eljött a s. ste meghitt hangulata.
3. Aznap sok. álgatták az eredményt.
4. A kitett tárgyakhoz jól illett az aszta os kancsó.
5. Tegnap este a kom totta a szellemes vicceket.
6. A fiatalember a kérdés gösen válaszolt.
7. Figyeld a keze meg-e még most is!

III. Színteremtő. E rejtvényünkben olvasóinknak tíz színnevhez kell keresniük egy-egy árnyalatjelölő elő-, illetve első tagot, mégpedig minden esetben olyat, amely a meghatározásainkra adandó szóban, kifejezésben benne van. Hogy a választavakból kiolvasható előtagok mely színnevünkhöz kapcsolódnak, arra a megfejtőknek kell rájönniük, de annyit elmondunk, hogy a megtalálni vélt előtagok általában csupán egy színnevhez illenek, s feladványunkban mindegyik csak egyszer használható fel. Segítségét jelenthet, hogy az előtagok ábécérendben követik egymást. Mindegyik megtalált – s egyébként szótárainkban is szereplő – színárnyalatnév 2 pontot ér. Ehhez az intarziát rejtő szót, valamint az annak segítségével megalkotott színnevet egyaránt be kell küldeni!

1. A jelenlegi Horvátország területéről származó, kopóféle kutyafajta
2. A legdélebbi magyar megye neve
3. Üvegszínű máz megnevezése egy német jövevényszóval
4. Rövid nyelvű, vastag szíjből font korbács
5. Szólásféle szókapcsolat görög-latin eredetű szóval
6. Az anno Domini latin kifejezés magyar megfelelője
7. Faragatlan, bunkó (személy)
8. Aprított, vegyes apró gyümölcsök és édességek felhasználásával készült tészta
9. Súlyos ételmérgezés, amely elnevezésével kórokozó baktériumának nevére is utal
10. Egykori királyi íjászok nevét őrző kirándulóövezet Sopron környékén

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Vicces vágyak című túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 91 pont, de már 65 pont is elég a sorsolásban való részvételhez. A feladványok megoldását **2016. december 1-jéig** küldjék el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu

Minden megfejtőnek jó szórakozást kívánunk a feladványok készítői:

Grétsy László (I.), Gerley Imre (III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János IV.)

Szójátékos csattanó

	1	JÓD PEGE ...; NÉHAI BÓ- GÓMŰVÉSZ	SAK- TANÁR TARTJA APUSKA	VICCES VÁGYAK Két fiatal beszélget: – Mindig is milliomos szerettem volna lenni, mint a néhai nagybátyám. – Hú! A nagybátyád milliomos volt? (A választ lásd az ábra számozott soraiban!)						
GRÍZ										
FÁRÓL CSEN										
RÓMAI 50-ES										
HARCI, HÁBORÚS										
ARRA A HELYRE								UNGÁR ...; BÜVÉSZ- NŐ		
DÍSZES ZÁRÓ- MŰSOR BŐR										
								NORVÉG AUTÓK JELZÉSE	2	RIZSES- BORSÓS KÖRET
						ETELKA KEDVESE DUGO- NICSNÁL				
						NAGYTÁD KÖZELI SOMOGYI FALU				
ANGOL KÖLTŐ- GÉNIUSZ	!	DZSÁMIK KARCSÚ TORNYA ZOKOGÁS								
A ZÜZÜ- KÉPEK FESTŐJE (ISTVÁN)				PERCZEL ...; NÉHAI SZI- NÉSZNŐ						
KÖNNYE- KET HULLATÓ				TORNA- ESZKÖZ SZAG- LÁSZÁS						
MENY- ASSZONY				SZARULE- MEZ CETEK SZÁJÁBAN KÉSVÉGI						
MAUGLIT IS EL- BÜVÖLŐ KÍGYÓ		RÉGI VÁR- MEGYÉNK ITT, NÉPIESEN								
NAGYON RÉGI				IRÉN, BECÉZVE FORRASZ- TÓFEM		IDÉNY VÉGE! AZ IL- LETŐNEK				
OLASZ AUTÓK JELZÉSE		FEHÉR SIKSÁG Z JELŰ FILMHÓS				GABONA- VÁGÓK JÁRAN- DÓSÁGA				
KÖNNYED KIS ZENEMŰ										
SZÉL- HÁRFA				SZEMÉ- LYED KÍNA FŐ- VÁROSA		AZ ERBIUM VEGYJELE ITTRIUM				
GRÓF, RÓVIDEN		PONTY, NÉPIESEN LITER, RÓVIDEN								
ÁSZKOLT (BOR, SÓR)						ITAL FELE! STELLA ...; ÍRÓ, HU- MORISTA				
VÉGTELEN SORI				KÚT PEREME ZSÍROZÓ		HÓVÉGI! COMB- KÖZÉPI				
ZORRO JELE		TÉSZTÁT MEG- NYÚJT SZÍNIMŰ								
MENNYEI PARA- DICSOM						TOGO FŐ VÁROSA				
A PÁ-DÓ- DÓ DUÓ TAGJA (GYÖRGYI)						A VÉGEIN NYÍRI! A -VE PÁRJA				
AMITŐL AZ IZOM DUZZAD				KIFLIT KEN NÉMA TANÚ!		SULFUR ANNA, LONDON- BANI!				
A TANTÁL VEGY- JELE		NETÁN, ESETLEG KÉRDŐ- SZÓCSKA				OLASZ AUTÓK JELZÉSE				
	É									
	E									

Új szavak, kifejezések (91.)

Nem szótározott szavak tárháza

bidi – termálvíz (Temesvár, valószínűleg a *bü-dös, büdös víz* nyelvjárási megfelelője)

bugyi-szabály – a gyermekek védelmét szolgáló (pszichológusi) tanács: bugyi-trikó alá idegen nem nyúlhat be

cink – ciki, kellemetlen. Pl. *Milyen cink már!*

élménytér – a kiállítás újabb (marketing szempontú) megnevezése, pl. *szamosi élménytér*

esküvőrendező – új szakma: az esküvői szer-
tartást rendező, lebonyolító személy vagy vállalko-
zás

furi – 1. aranyos, helyes, 2. furcsa

Góbé termék – az erdélyi (székely) marketing
által bevezetett megnevezés

gólyacsípés – a csecsemő fején olykor megjele-
nő piros folt megnevezése

klikkfang – klikkelésre (csatlakozásra, lájko-
lásra) csábító jelenség (szöveg, kép) az interneten
(a *blikkfang* mintájára)

kohószőkevény busz – nagyon rossz állapot-
ban lévő busz

ledíszkövez – díszkövel lerak (pl. udvart, teret)

licista – líceumi diák (a romániai magyar nyelv-
használatban)

lukra (lyukra) fut – eltéved, csalódik

migránc – a *migráns* szó változata (Szabolcs-
Szatmár-Bereg)

nyeregszemle – lovas rendezvény megnevezé-
se (a *seregszemle* mintájára)

parasztbarnulás – hiányos barnulás, az ing, a
nadrág takarta részeken a bőr fehér marad

parasztelosztó – a buszpályaudvar megneve-
zése (Szombathely)

parasztolimpia – a legerősebb ember kiválasz-
tására szolgáló népi összejövetel (Nagykereki)

pecu – kis tároló, apró helyiség

pikli – kis ételes doboz

printlap – hagyományos, nyomtatott lap

susinkás – ráncos (a *susinka* aszalt gyümölcs,
illetve a belőle készült étel vagy ital; de jelent sűrű-
re főzött ételt is, a *susinka arcú* a Bodroghközben
'ráncos arcú' (UMTsz. 4/984).

vadonásúj – vadonatúj

A rovat teljes, 1998–2015. közötti anyaga megje-
lent az Új magyar szavak szótára című kiadvány-
ban (IKU-tár). Kapható: [www.e-nyelv.hu/könyves-
bolt](http://www.e-nyelv.hu/könyves-
bolt).

B. G.
balazsge@due.hu

Kérdések és válaszok

? Helyes-e így: EU28-országok?

! Az ország utótaggal ellátott szerkezetnél nem javasoljuk a kötőjel kitételét, mert az ország mint értelmező utótag van benne a szerkezetben, és az EU28 önállóan is használható. A V4 országok és a G8 országok írásmódja is ugyanilyen.

? Írhatjuk-e így: munkaerő-piaci?

! A munkaerőpiaci szó az új helyesírási szabályzat szerint egybeírható (vö. AkH. 139. pont). A 12. kiadás szerint az -i képző nem számít bele a szótagszámba.

? Hogyan kell írni a következő szavakat: bourbonhordós érlelés, bourbonhordóban, whiskykínálat?

! A bourbonhordó egybeírható (olyan hordó, amely bourbon tárolására szolgál), ebből következően a bourbonhordós érlelésben is egybeírható a jelző (vö. OH. 533). A whiskykínálat szintén összetett szó, ezért egybeírjuk.

? Az intergenerációs transferek kifejezést hogy lehetne magyarosabban mondani? Egyáltalán szükség van-e rá, vagy Önök szerint egy szélesebb olvasóréteg számára is közérthető? Az intergenerációs transferek kifejezés a szociológiai szakirodalomban használatos, a szülők-gyerekek között áramló anyagi (pénzbeli) és nem anyagi erőforrások (pl. idő, gyerekvagyás, háztartási munkában való segítség) tartoznak ide. Ha egy „sima” cikkben, tehát nem tanulmányban használnám, akkor mennyire kell körülírni? Vagy hogyan írhatnám magyarosabban?

! Szakmai szövegben az idegen szakkifejezés használata megszokott, de még ott is lehet törekedni magyar változatra. A nagyobb nyilvánosság számára a megértés megkönnyítése céljából érdemes az idegen szakszavakat mellőzni – különösen egy népszerűsítő, ismeretterjesztő cikkben. A szakma által is elfogadott magyar szakszó megtalálása nem egyszerű feladat. Célravezető lehet, ha többen összeülnek, és ötletbörzével elkezdnek megfelelő szavakat, kifejezéseket alkotni, s ha megvan az egyetértés, hogy „ettől kezdve az intergenerációs transferek kifejezést magyarított változatban így mondjuk”, már csak használni kell... Első ötletként a nemzedékek közötti erőforrások kifejezés jut eszembe (ez szinte fordítás). Ismeretterjesztő szövegben is meg lehet adni az idegen elnevezést a magyar mellett, illetve a jelentést is bele kell írni a szövegbe.

? A finn helynevek todalékolásakor milyen szabály(ok) érvényesül(nek)? Pl. Espoo (kiejtése: eszpó) – tehát Espooban? Jyväskylä (kiejtése: jüveszküile) – Jyväskyläben? Esetleg Jyväskylä-ben (magyarul ezt így ejtjük: jüveszküilében)? Egy jól ismert helsinki öböl neve (Töölönlahti) Töölöi-öböl vagy Töölöi-öböl?

! Az idegen nevek, szavak todalékolásának szabályait vesszük figyelembe a finn nevek írásakor is (nincsenek speciális szabályok erre). A javasolt írásmód: Espooban (OH. 276), Jyväskyläben (nem néma betűre végződik, a kötőjel nem szükséges); Töölöi-öböl (hasonló példa: Malmö – Malmöben).

? Egybe- vagy különírjuk az olajos edény szót?

! A kérdésre két válasz adható. Egybeírjuk a kért szót kapcsolatot (olajos edény), ha a jelentése: olaj tárolására készített, arra szolgáló edény (AkH. 105. pont). A másik változat a különírás (olajos edény), ekkor a jelentése az, hogy olajjal szennyezett edény. (Hasonló példa a söröspohár, sörös pohár.)

? Hogyan helyes: arra vagy arról panaszkodik? Továbbá: létezik-e olyan oldal, ahol meg lehet tekinteni a magyar igék vonzatát?

! Mindkét vonzat helyes. A következő oldalon találja a vonzatos igéket: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tinta/TAMOP-4_2_5-09_Magyar_igei_vonzatszotar/Magyar_igei_vonzatszotar_677_677.htm

Átnézzük. Kijavítjuk.
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda
www.e-nyelv.hu
iroda@e-nyelv.hu
+36-30-318-9666

? Az infografika szó írásmódja felől érdeklődnék. En rövid o-val szoktam írni, de egyre több helyen látom infografikaként írva, ami szerintem helytelen. Önök szerint melyik a helyes írásmód, és miért?

! Az infó önmagában hosszú ó-ra végződik mint az információ szó rövidülése. Az infografika szóban rövid o-val írandó, mivel itt az előtag jelentése: 'informatikával kapcsolatos'. Hasonló példa: a 'képpel, képrögzítéssel kapcsolatos' jelentésű video- előtaggal alakult szavakban rövid az o: videofilm, videomagnó, videoreklám. Főnévi értelemben azonban a rádió szóhoz hasonlóan ó-val írjuk: videójavítás, videófeltöltés. Esetünkben például az infómegosztás összetételben hosszú ó-val írandó a kifejezés.

? Melyik a helyes írásmód: baby boomok vagy baby boomerek?

! Mindkét írásmód helyes, ugyanis az első szerkezet fogalmat (baby boom), a második pedig személyt (baby boomer) jelöl, és mindkettő értelmes többes számban is. Magyarul a baby boom a születések számának nagyfokú növekedését jelenti, egy szóval lehet népességrobbanás. A baby boomer az ennek során született személy; erre nincs tömör magyar kifejezés.

? Igaz-e, hogy a szépszülő szülője: őszülő?

! A magyarban a rokonsági fokok megnevezésében igen nagy a változatosság. A dédszülő (dedapa, dedanya) és az ükaszülő (ükapa, ükanya) után a szépapa ('dédszülő nagyapja' – Magyar értelmező kéziszótár) következik. Ennél távolabbi ősök neve nincs a szótárban. Elképzelhető, hogy e hiány pótlására szeretnék az őszülő, ősszülő megnevezéseket használni, mindenesetre a fellelhető, hiteles szótárakban nem találjuk őket. A szépapánál régebbi felmenőket egységesen lehet ősapának is nevezni, l. pl. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Rokonság>. Néhány könyv, amelyben talán vannak használható közlések e tárgykorban: Bodrogi Tibor: A magyar rokonsági terminológia vizsgálatának néhány kérdése (Műveltség és Hagyomány, 1961); Bodrogi Tibor: Társadalmak születése (Bp., 1962); J. Lőrinczi Réka: A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai (Kriterion Könyvkiadó, 1980); Hidasi Judit-Osváth Gábor-Székely Gábor (szerk.): Család és rokonság nyelvek tükrében (Tinta Könyvkiadó, Bp., 2016).

? Mit jelent a cserecsura szó?

! A cserecsura cserépből készült harangszerű eszköz, mellyel a parazsat leborítják, hogy el ne hamvadjon (ÜMTsz. 1: 795).

? Indokoltnak érzik-e a nagybetűt a Brexit szónál? A magyar sajtó inkább a nagybetűs változatot használja. (Brexit: a British és az exit angol szavak összevonása.)

! A kifejezés természetesen még nincs szótározva; egyelőre mind a két írásmód használatos a magyar írásgyakorlatban. Mi a nagy kezdőbetűs írást javasoljuk: Brexit. Hasonlóképpen írják a Grexit, Nexit, Frexit, Swexit és Auxit kifejezéseket is, azaz Görögország, Hollandia, Franciaország, Svédország és Ausztria esetleges kilépését az Európai Unióból.

? A nyitvatartás (üzemidő) egybeírható az új helyesírási szabályzat szerint. A zárvatartás hogy írandó helyesen?

! A nyitvatartás (= üzemidő) valóban egybeírható (AkH. 431. old.), ennek megfelelően a zárvatartás (mint állapot) is.

Összeállította: Minya Károly

